

“Çocuk ve Çocukluk” Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi

UMUT C. KARADOĞAN*

Özet

Hayata dair bir incelik ve naiflikten söz edildiği yerde; çocuğa ya da çocukluğa ilişkin mutlaka bir ize, bir işarete, bir sembole mutlaka denk gelinir. Çocukluk, esas anlamıyla hemen tüm yetişkinlerin imrendiği ve geri dönerek yeniden yaşamayı arzu ettikleri bir süreçtir. Bilinmelidir ki, bu süreci değerli kılan etken, insanlığın çocukluk çağlarında evren içerisinde işgal ettiği tertemiz noktadır.

Çocukluk dünya üzerinde bulunduğu coğrafyaya, kültürlere, tarihsel sürece göre de değişiklikler gösterebilmektedir. Ama eski dünya düzeni içerisinde çocukların kaderlerini genelde cinsiyetleri ve analarının sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik statüleri belirliyordu. Bu anlamda değerlendirildiğinde kadın cinsine karşı tavır statüsü düşükse, alınıp-satılabilecek bir emtia ya da köleden öteye geçemiyordu. Özellikle tarih öncesi dönemlerde kadınların, kızların, erkeklerin yani bu bağlamda statüsü düşük çocukların, küçük yaşlarından itibaren şiddete maruz kaldıkları gibi dayaktan sakat bırakılmaları, kurban edilmeleri de önüne geçilemeyen bir olguydu.

Çocukluk anlayışı farklı bilim dallarında farklı açılardan değerlendirilebilmektedir. Bu noktadan bakıldığında, çocukluğun hangi zaman diliminde başladığı ve bittiği, yorum farklılıklarından ötürü de değişiklik gösterebilmektedir. Bu çalışmada, çocuk, çocukluk gibi kavramlar, bilişsel ve duyuşsal gelişim açısından değerlendirilmiş olup, çocukluk yaşı, eğitim psikolojisinin kamuoyuna sunduğu verileri doğrultusunda çocuğun dünyaya gelişinden, kişinin soyut işlemler dönemine değin geçirdiği süreç olarak algılanmıştır. Bu sebeple kat’i bir yaş sınırlamasına gitmek doğru olmayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, eğitim, ebeveyn, gelişim, ataerkil yapı

Abstract

Where there is a refinement and naivety about life; a symbol, a sign, a symbol of the child or childhood necessarily corresponds to. Childhood is a process in

which almost all the adults, in the main sense, admire and desire to return to life. It should be known that the factor that makes this process worthwhile is the immaculate point that humanity occupies in the universe during childhood.

Childhood can change according to the geography, culture and historical process. But in the old world order, the fate of children was generally determined by the gender and socio-cultural and socio-economic status of their mothers. In this sense, if the attitude towards the female gender was low, she could not go beyond a commodity or slave that could be bought-and-sell. Especially in prehistoric times, women, girls and children with low status were beaten and be sacrificed from their infant life as they were subjected to violence.

The understanding of childhood can be evaluated from different perspectives in different disciplines. From this point of view, the time period in which childhood starts and ends may vary due to differences in interpretation. In this study, the child was evaluated in terms of concepts such as childhood, cognitive and affective development, and the age of childhood was perceived as the process that the child spent until the birth of the child in the light of the data presented by the educational psychology to the public. Therefore, it is not right to go to an age limit.

Keywords: Children, education, parent, development, patriarchal structure

Giriş

Dünya genelinde insanlığın eğitim tarihine bakıldığında görülecektir ki, toplumsal istikbalimizi bağladığımız çocuk ve genç nesillerimize ilişkin araştırma ve incelemelerimiz oldukça sınırlıdır. Bu çalışmada yapılmak istenen, insanlık tarihi boyunca ve günümüzde çocuk kavramının algılanış biçimini, sahip olduğu hakların neler olduğu ve çocuklarında bir birey olarak kabul edilebilmesi sürecinin ortaya konmasıdır.

Bu minvalde ilk aşamada “çocuk” kavramının ne olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Çocuk henüz bedensel, ruhsal ve sosyal yönlerden erginliğe ve olgunluğa ulaşmamış bireydir. 20 Kasım 1989 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin birinci maddesinde; şahsın erken bir zaman diliminde reşitliği söz konusu değilse, on sekiz yaşına ulaşınca kadar her birey çocuk kabul edilirken, on sekiz yaşını doldurmuş yani on dokuzundan gün almaya başlamış olanlar genç (yetişkin) kabul edilmektedir. Elbette bu süreci biyolojik bir durum olan ergenlik ile karıştırmamak gereklidir.

Tüm toplumlarda çocuklar, geleceğin yetişkini olarak özenle yetiştirilen, elde bulunan imkanlar ölçüsünde, tüm ihtiyaçları karşılanmaya çalışılan bireylerdir. Çocuk minyatür bir erişkin değil, kendine özgü bir bireydir. Ergenlik, gençlikle değil, şahsın içerisinde bulunduğu toplum, aile ve çevreye göre, hatta tükettiği besinlere kadar değişiklik gösterebilmektedir. Dini terminolojiye göre de değerlendirilecek olursa, hemen tüm inanç sistemlerinde buluş çağına gelen şahıs, genel manada reşit (ergen) sayılmakta, cezai ehliyet ve sorumluluk alabilmekte, dini ve sosyal yükümlülükler üstlenebilmekte ve çocukluk döneminden çıkmaktadır.

Çocukluk insanlık tarihi ile birlikte değerlendirilecek olursa, farklı toplumlar ile kültürlerde değişik anlamlar yüklenmiş ve yine değişik yargularla ifade edilmiştir. Çocukluk yetişkinliğe giden yolda ilk ulaşılan durak, çıkılan ilk limandır (Onur, 2005, s.19-20). Bu minvalde, çocukluk sosyo-kültürel bir kavram, tarihi de olan bir süreçtir. “Çocukluk çağı, teorik seviyede çocuk olmanın anlamını çözebilme aşamasıdır” (Heywood, 2003, s.80-110). Çocuk, bu manada insanlık tarihinin her evresinde olmasına rağmen farklı devirlerde farklı yaklaşımlarla önemli birtakım değişimler gösterebilmiş bir olgu biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada, dünya üzerinde yetişkinlerin kültür ve medeniyetlere göre “çocuk” kavramı üzerinde yaptıkları tarihsel değişimlerin, farklı yaklaşımların incelenmesine gayret edilmiştir. Bu literatür incelemesinde, çocuğa, çocuğun ergenliğe geçişine, tarih öncesi dönemlerden başlayarak İlk, Orta, Yeni ve Modern Çağ başlıkları altında incelenmesine çaba sarf edilirken, Türk ve İslam dünyasında “çocuk” algısı ve Türklerin İslam’ın kabulünden itibaren mezkûr kavram üzerinde değişen veya değişmeden devam eden uygulamalarının, çocukların eğitimi hususundaki çabalarının neler olduğu, günümüz Türkiye’inde “çocuk” denildiğinde anlaşılan kavramın aktarılmasına çalışılmıştır.

Tarih Öncesi Dönemden İtibaren Çocuk

İnsanlığın başlangıcından itibaren tüm ilkel toplumlar göçebe yaşam içerisinde olmaları sebebi ile yeni doğan ve doğacak her bireyi hayatta tutunabilmelerinin bir ön koşulu olarak görüyordu. İnsanlık mağara hayatından başlayarak, yiyeceğini bulmak, emniyetini sağlamak, vahşi hayvanlar ve olumsuz hava şartları ile mücadele etmek zorunda kalmış, bu sebeple de çocuklarını çok doğru muhafaza edememişlerdir. Bu minvalde, ilerleyen zaman dilimlerinde görüldü ki, ilkel toplumlar, tesis ettikleri kurallar çerçevesinde güçsüz bebek ve çocukları vahşi hayvanların ve doğanın insafına terk etmişleridir. (Marlow, 1977, s.3).

İlkel toplumlarda da kız çocukları erkekler kadar iş gücü sağlayamadığı, için kültürler arasında farklılıklar olmasına rağmen yine de katledilmiş, anne bunun önünde bir engel teşkil edememiştir. (Marlow, 1977, s.3-4). Tarih öncesi dönemlerde yaşanan bu gibi sıkıntılar sebebi ile bazı çocuklar annelerinin korumaları sayesinde hayatta kalmayı başarabilmişse de ilkel tarımla uğraşan toplumlara ait kazılarda 2-3 yaşında anneleriyle beraber gömülmüş çocuklar dahi bulunmuştur (Başaranbilek, 1994, s.46-48). Bunun sebebi olarak ilkel toplumlar doğaüstü güçleri görüyor, bir fırtına ya da kıtlığın nedenini, doğaüstü güçlerin kendilerine olan kızgınlığına bağlıyor, doğan engelli çocukları ise bu doğaüstü güçlerin bir tür cezalandırması olarak görülüyordu (Çavuşoğlu, 2013, s.1-2).

İnsanlığın birlikte yaşamaya başlayarak bir kitle düzeni oluşturduğu ilk çağdan itibaren, çocuklar üzerinde babalarının sınırsız söz hakkı mevcuttur. Bu durumun ailelerin özellikle ebeveyn olarak babalarının çocuklarını suiistimal etmelerine kadar gidebildiği bir dönemin yaşanmasına da sebebiyet verdiği yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur. Bu suiistimal o denli sert boyutlara varabiliyordu ki, çocuklar, satılabiliyor, dövüp sakatlanabiliyor, kurban ediyor veya öldürebiliyordur (Çelik, 2005). Eski Çin’de, çocuklar hangi yaşta olursa olsun, anne-babalarına sevgi ve saygı (duymasa da) göstermek ve atalarına ibadet etmekle yükümlüdür (Batır, 2000). Aynı dönem içerisinde Eski Hint’te farklı kasttan insanların gayrimeşru doğan çocukları kast dışına çıkarılıp ve parya¹ sınıfına sokulabilmiştir (Demir, 2010).

Antik Yunan’da Çocuk ve Eğitim (M.Ö. 1100-750)

Geleneksel Batı kültürü, Eski Yunan ve Roma kültürlerini içerir. “Antik çağdaki çocuk imgesi, toplumun yasaları ve kültürü içinde eğitilmesi gereken küçük bir yurttaş imgesidir” (Elkind, 1999, s.36). Eski Yunan’dan itibaren Avrupa’da kız-erkek çocuk ayrımı söz konusudur. Örneğin Sokrates, yalnızca erkek çocuklara ders vermiştir. Platon, erkek ve kız çocukların, 6 yaşından sonra ayrılmalarını istemiştir (Doğan, 2000). Eski Yunan geleneğinde, doğumda erkek çocuk olmasının istenmesi, erkek çocukların gelecekte çiftlikle ilgilenebilmesi ve yaşlandıklarında ailelerine bakabilmeleri düşüncesinden ileri gelmektedir (Holley, Jenkins, 1993).

Ayrıca Eski Yunan’da istenmeyen ya da hasta doğan bebekler için ölüme terk etme davranışı söz konusudur. Bir erkek çocuk dünyaya geldiğinde insanlar

1 Paryalar hiçbir kasta mensup olmayan, köy ve kasabaların dışında yaşayan, en aşağı seviyede görülen insan grubuydu.

evlerini zeytin yapraklarından yapılmış çelenklerle süslerler. Oysa kız çocuk dünyaya geldiğinde evlerin kapılarına yün topakları asılmaktadır. Yani kız çocuklar doğduğunda hangi işle uğraşacakları o andan başlayarak bellidir. Bu tür doğum duyuruları, ancak çocukların eve ve aileye kabul edilip edilmeyeceklerine karar verildikten sonra yapılır. Bu kararlar genellikle erkek çocuklar lehine alındığından aileye kabul edilmeyen kız çocukları çoğunlukla toplum hizmeti için kurulan yerlere verilirlerdi (Golden, 2004).

İnsanlığın yerleşik hayata geçmesi ile birlikte çocuğun aile ve toplum içerisindeki statüsünde değerli, gözle görülür ve sistematik bir değişim meydana gelmiştir (Marlow, 1977, s.3). Çocuğun bu sorumlulukların üstesinden gelip, gelemeyeceği noktasında bir fikir ebeveynleri tarafından yürütülmemiştir (Ak, Çakıcı, Yılmaz, 2017, s.73-76). Mezopotamya topraklarındaki Babil Devleti, Hammurabi Kanunları ile çocuklara ve ailelere ilişkin birçok maddeyi dünya üzerinde ilk defa gündeme getiren medeniyet olmuştur. Hatta bu kanunlara göre, devlet üzerinde kralın üstlendiği görev, ailede babaya yüklenerek, “baba aile biriminin “yüce” başkanı olarak kabul edilmiştir.

Yunan ve Roma Uygarlıklarında bebeklerin dünyaya gelmesinin ardından ailenin bir üyesi olması için 5 gün geçmesi şarttı. Bunda maksat doğum ardından yaşanabilecek komplikasyona karşın, mümkün olduğunca az maddi ve manevi yara almaktı. Bu sebeple 5 gün özel törenler yapılır ve bu sürenin sonunda bebeğin aile mensubiyeti onanmış olurdu. Ayrıca Yunan ve Roma hukuku yasalar vasıtasıyla aileye bebeğini terk etme hakkını dahi vermiş, bebeklerin farklı aileler tarafından evlat edinilmesi bile mümkün olmuştur. Fakat bu algı zamanla kölelik kavramının gelişimindeki en önemli unsurlardan birisi olmuştur (Lambert, 2008).

Antik Yunan ve Roma uygarlıklarında sonsuz otorite sahibi babanın gözünde çocukluğun tanımlanmasında köleci zihniyet tesirli olmuştur. Babalık denildiğinde, Yunan ve Roma kültüründe, çocuğun yaşamına ilişkin olarak istediği zaman terk edebilme, satabilme, sakat bırakabilme ya da öldürebilme hakkını elinde tutan karakter anlaşılmasıdır (Kocaer, 2006, s. 11).

Kız ve erkek çocuklarının toplumsal kategoride ayrımı kendisini eğitimde de göstermiştir. Eski Yunan düşünürleri zekâ ve kavrayış olarak kızların erkeklere göre daha gerilerde olduğunu savunmuşlardır ki bu sebeple Yunan toplumlarında sadece erkek çocuklar eğitim alabiliyordu Bunun yanı sıra toplumdaki mevcut sosyal tabakaya uygun olarak eğitimde de şu ikili ayrım göze çarpar: Asillerin eğitimi ile Köylülerin Eğitimi. Bu devrin asilzade Yunanlılarının eğitimi “Kahramanlık” ideali teşkil etmektedir. Bu durum kuvvet, beceriklilik şan, şeref vb. unsurları içermektedir ve Yunan

eğitiminin görevi de bu unsurları geliştirmektir. Bilinçli olarak uygulanan bu eğitim yalnızca asiller tabakası için söz konusudur. Bu da vücudun disipline edilmesi, ruhun cesur bir duruma sokularak çevik bir savaşçı yetiştirilmesini amaç edinmiştir. Köylülük ise asiller kültürünün dışındaki bir unsuru teşkil etmektedir. Burada asillerin egemenliği yani güçlü olanın egemen olacağı görüşüne karşı çalışkanlık ve haklılık esas ilke olarak alınmıştır. Burada asillerin savaşçılığı yerine, yaratıcılık esasındaki yarışma geçmektedir. Böylece demokratik bir eğitim ideali ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (Aytaç, 1993; Holley, Jenkins, 1993).

Yunan toplumunun çocuğa ve çocukluğa bakış açısını tam olarak anlayabilmek için Aristo'nun çocuk ve çocukluğa ilişkin sözlerine bakmak yeterli olacaktır. Aristo'ya göre çocukluk, insan yaşamındaki "en felaket zaman dilimi" dir. Yaşanması gereken mevcut zaman dilimi içerisinde çocukluk, bu yaşamın en tehlikeli, zor, hastalıklı, kazaların çok olduğu bir geçiş dönemi biçiminde tanımlanmıştır. Ona göre çocuk, hareketlerini denetleyemeyen, düşünme becerisine haiz olmayan, aklını kullanamadığı için erdem kavramından uzak bir organizmadır. Çocukluk, ebeveynlerin denetimi olmaksızın kendi haline bırakılmayan, mutsuz, huzursuz ve şuursuz bir yaşamın vücut bulmuş halidir. Yine bir Yunan Filozofu Augustin'e göre de çocukluk, günahkarlıktan başka bir şey değildir ki, bu düşünce yapısı yüzyıllar boyunca Avrupa toplumları üzerinde etkisini sürdürecektir bir anlayışında başlangıcı olmuştur. Hatta Avrupa toplumu bunu o denli ileri bir boyuta taşımıştır ki, bebeğin annesinin memesini saldırarak emmeye teşebbüs etmesi, kıskançlığının, paylaşımından uzak oluşunun, bencilliğinin ve kibrinin bir göstergesi olarak algılanmıştır. Bunlarda onun günahkâr addedilmesi için yeterli sebepleri teşkil etmiştir. Ayrıca Augustin, çocuğun iyiliğe yatkın oluşunu da yine onun karakter olarak zayıf oluşuna bağlamıştır (Bumin, 1983, s.8-10).

Ailelerin toplumsal statüsü açısından çocukların fiziksel gelişimleri ve güzellikleri önemlidir. Bu sebeple Yunana ve Romalı asiller, çocuklarına güzel elbiseler giydirir, erkek çocuklarının güçlü olması için fiziksel aktiviteyi önemserler, kız çocuklarını ise, dansa ve spora yönlendirirlerdi ki, ileride güçlü erkek çocuklar doğurabilsinler ve askerî açıdan güçlü bir toplum teşekkül edebilsin (Erkut,Balcı,Yıldız, 2017).

Bu bağlamda Atina şehir devletinde de öğrenme işine büyük önem verilmiştir. Atina şehir devleti yöneticileri yüzyıllar boyunca öğretime entelektüel bir formasyon kazandırmayı amaç edinmişlerdir. Atina'da entelektüel eğitimi vermek bir devlet işi olarak değil, özel kişilerin işi olarak serbest bırakılmıştır (Demirgen, Esin, 2016, s.616-618).

Bu ihtiyaca cevap vermek üzere matematik, felsefe retorik hocaları, kendi okullarını açmaya başlamıştır. Böylece Atina Devleti, rasyonalist bir eğitim-öğretim sağlayan okullar şehri haline geldi. Atina Şehir Devleti'nde çocuklar yedi yaşından itibaren evde ya da özel bir okulda ders almaya başlarlardı. Erkek çocukların okula götürülüp getirilmelerinden pedagog adı verilen köleler sorumluydu. Çocuklar jimnastik derslerini padiotriklerden alıyorlardı. Okullardaki bu temel derslere ayrıca hesap dersleri de eklenirdi. Müzik ve jimnastik eğitimi devlet tarafından inşa edilen ve kontrol edilen yalnızca palestralarda yapılırdı. Gençlerin eğitimi iki yıllık bir ephede devri ile yani iki yıllık silah kullanma, nöbet tutma ve diğer kışla hizmetlerini kapsayan bir askeri hizmet devri ile sona ererdi. Atina'da gençler 18 yaşında erkekler birliğine, 21 yaşında yeniler ve kırk yaşından itibaren de olgun erkekler sınıfına katılırdı (Holley, Jenkins, 1993). Tüm bu uygulamalar çocuk için değil ailenin toplumsal konumu ya da genel anlamda toplumun ali menfaati içindi (Marlow, 1977, s. 4; Lambert, 2008).

Avrupa Tarihinde Çocuğa Bakış Açısı

Dünya ve özellikle de Avrupa açısından çocukluğun toplumsal tarihinin araştırılması genellikle Orta Çağ'dan itibaren başlamaktadır. Orta Çağ'da bugün bildiğimiz anlamda bir çocukluğun olmadığı görülmektedir. Avrupa'daki yetişkinlerin dilinde çocuğu ve çocukluğu tarif edebilecek farklı ifadeler mevcut değildir. Avrupalı alimlere ve pedagoğlara göre, çocuğun 7 yaşına gelmesine kadar geçen süre bebeklik dönemi olarak ifade edilirken, bu yaştan ibaren çocuklar ebeveynlerinin yaşam alanlarına müdahil olmaktadır (Efe, 2008, s.30-45).

Bu dönemden itibaren çocukta ahlaki disiplinin sağlanması, manevi ruhun güçlendirilmesi mümkün olmadığı gibi kültürel ve sosyal anlamda yozlaşmanın da yaşananlar sebebi ile önlenemesi pek imkân dahilinde değildi. Çocuğun, yetişkinlerin “bozuk” dünyasından korunabilmesi, ebeveynin görevi olup, yine çocuğun yetişkinlerin dünyasına geçerken ihtiyaç duyabileceğı tedbirlerin alınması, hatta mezkûr aleme itinayla temas edebilmesindeki ilk adımların, ebeveynlerinin desteğı ile olması gerektiğı üzerinde dini otoriteler o dönemlerde dahi ısrarla duruyordu. Özellikle Avrupa'da Katolik Kilisesinin baskısıyla sergilenen din orijinli yaklaşımlarda, ebeveynlere yoğun ve etkin görevler düştüğü ifade edilmiş, çocukların ruh ve bedenlerinden kendilerinin mesul olduğunun, belli bir yaşa ulaştıklarında Tanrı için dini ritüelleri yerine getirmelerinin şart olduğunun, ana ve baba tarafından çocuklara kavratılması gerektiğı düşüncesi üzerinde durmuşlardır (Aytaç, 1993).

Orta Çağ Avrupa'sında çocuk sahibi olmanın bazı avantajları ve dezavantajları da söz konusuydu. Bir yandan ailenin sürekliliğinin temini için bir fırsat olarak görülen çocuk, evli çiftlerin arasındaki sevginin bir ürünü ve eğlence sembolü olarak da değer bulmaktaydı. Aynı zamanda ebeveynlerin “gelecek garantisi” yine çocuktan (Pollock, 1983, s.208). Fakat bu zaman diliminde doğum sırasında anne ve bebek ölümlerinin sıkça yaşanması, doğumdan sonra yaşanan bakım eksiklikleri, bilgisizlik ile özellikle alt sınıflar için çocuğun dünyaya gelmesinin ardından aile bütçesine gelen ek mali yük, Avrupa ülkelerindeki hemen tüm çiftleri, dini öğretilerden bağımsız, çocuk sahibi olma konusunda düşünceye sevk etmiştir. Üst sınıflar açısından mali anlamda bir sorun yaşanmasa da çiftler arasındaki zorunlu fiziksel ayrılıklar (savaş, isyan bastırma, idari hizmetler, deniz aşırı seyahatler...), çocuk sahibi olma oranını nicelik anlamında zaten düşürmüştür (Mitchell, 2007, s.25-47).

Bunun yanı sıra Orta Çağ'da eski tip okul anlayışı ile günümüz modern zaman okul anlayışları arasındaki en temel fark kesin olarak disiplindir. Disiplin yalnız okul içerisinde daha sıkı bir denetim ya da gözetim değil, aile yaşantısına da içerisine alan bir anlayışa dönüşmeye başlamıştır. Bu türden eğitim anlayışıyla hapisane tarzı okullarla çocukların sosyal yaşamı sınırlandırılmış, uygulamalı eğitim yerine, kavramsal eğitim tarzı benimsenmiş ve çocuğun yeteneklerini fark ederek üzerine gitme imkânı da kısıtlanmıştır (Ariès, 1962).

Avrupalı aydınlar yazdıkları eserlerde ve sarf ettikleri düşüncelerinde, Orta Çağ'daki klasikleşmiş çocuk algısını desteklememelerine rağmen Rönesans anlayışındaki insancıl yaklaşımı göz ardı etmemişlerdir. Ariès, Orta Çağ toplumunda “çocukluk” kavramının bulunmadığını ifade ederken, bunun çocukların terk ve ihmal edildiği anlamını taşımadığını ifade etmiştir. Bu kavram ona göre çocukla ergeni hatta yetişkini birbirinden ayıran bir bilinçle örtüşmektedir (Ariès, 1962).

Mevcut düşünce yapısı Avrupa toplumları için Orta Çağ'da hızla değişme uğramıştır. Philippe Ariès'e göre, Ortaçağ'da bir bebek üç-dört aylık olduktan yani kundaktan çıktıktan sonra yetişkinlerin yaşamının bir parçası olurken, onlarla aynı yerlere gidip, aynı oyunları oynayıp, aynı toplumun içinde yaşayıp, giyim şeklini dahi paylaşmıştır (Spring, 1991). Tüm Orta Çağ süresince, ressamlar bile, “akıl almaz bir boyutta”, bebekleri değilse bile, çocukları annelerinin kucağında büyük bir adam minyatürü gibi görerek resmetmişlerdi (Illich, 1985).

Geçmişteki insan yaşantılarının psikolojik boyutuna yönelen ilgi, çocuğun tarihsel inceleme alanına alınmasında da etkili olmuştur. Akılcı, faydacı

ve maddeci modeller yerine tarihte tekil, öznel yaşantılar çocuğun odağa alınmasını sağlamıştır. Özellikle eğitim tarihi, aile tarihi, kadın tarihi araştırmalarının gelişmesi çocuğun gelişimine ilişkin bilgileri genişletmiştir (Beales, 1975). Böylece çocuk ve çocukluk konularındaki yetişkin tavırlarının tarihsel değişimi; çocukların yaşam alanlarındaki (ev, sokak, oda, boş vakit süresi...) etkinliklerini belirleyen göstergeler, çocuk olmanın ne denli bir öznel yaşantı ve anlam taşıdığı; çocukların toplumsal, ekonomik, psikolojik işlevleri ile sanatsal, sportif, folklorik, kültürel alandaki yansımaları, bu odağın ana temalarını da yavaş yavaş teşekkül ettirmeye başlamıştır (Ariès, 1960, s.320-335).

X. yüzyıla gelinceye kadar ergenlik seviyesine ermemiş çocuklar, her türlü işte ailelerinin yanında çalıştırılıp, ailelerinin bütçelerine katkıda bulunmak zorunda bırakılmışlardır. Bu durum X. ve XV. yüzyıllar arasında değişmemiş aksine çeşitlenmiştir. Özellikle küçük yaşta çocuklar tarımda toprak işçisi, feodal bir beyin veya kilisenin hizmetinde ücretsiz Tanrı hizmetkârı sıfatıyla çalıştırılmış hatta daha fenası birçok ülkede de köle statüsünde değerlendirilmiştir. Avrupa’da Lonca döneminde, işgücü ihtiyacını karşılamak veya mesleki beceri yönünden yetiştirilmek amacıyla çocuk işçilerden fazlasıyla yararlanılmıştır. İlerleyen dönemlerde çocukların işçi statüsünde ve ücretli olarak çalıştırılmaları, proletarya sınıfının ortaya çıktığı sanayi devrimine kadar uzanmaktadır (Şişman, 2003, s.7).

Çocuğu ücretli işçi olarak çalıştırabilen yeni aile modeli, kentli seçkinlerle başlamış, küçük şehirlerden önce büyük ticaret merkezlerinde benimsenmiştir. Bu durum İtalya gibi Akdeniz ülkelerinde XIV. yüzyılda görülürken, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde XVI. yüzyıla kadar görülmemiştir (Gelis, 1986).

Çocuklukla yetişkinlik arasındaki göreceli ayırımın erozyona uğradığı ve aydınlanma çağı öncesinin bu iki karakteristik dönemi arasındaki sınırların belirsizleştiği durum, bilim çevrelerinin de dikkatinden kaçmamıştır. Mezkûr bilim adamlarına göre, konuya ilişkin en keskin nokta, sadece yetişkinlerin dünyasında olan, pek çok sorunun çocukların daha bu yüzyıllardan itibaren başlayarak, artan oranlarda yaşamak zorunda bırakılmış olmalarıdır. Bu bağlamda, çalışma hayatında ya da sosyal hayatta çocuk, sınırlı dünyasına ve hakimiyet alanına adeta zorla sokulan alkol, uyuşturucu, cinsel taciz, şiddet, psikolojik baskı, gibi yetişkinler dünyasına ait kavramlarla, kendi kalıplarının paramparça olmasına izin vermek zorunda bırakılmıştır (Bukatko, Daehler, 1992).

Rönesans’ın Avrupa toplumları üzerinde yarattığı önemli tesirlerden birisi de hümanizm olmuş ve onun ön plana çıkması ile deneysel bilgi önem kazanmış ve kâğıt, matbaa, yabancı bilimsel eserlerin tercümesi gibi önemli gelişmeler,

toplumun değer yargılarında dahi köklü değişimlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu düşünceden hareketle çocukluk kavramı da Rönesans ile önemini ve değerini artırmıştır (Yapıcı, Yapıcı, 2004).

XVII. yüzyıla ulaşıldığında ise, çocuğun ergenliğe geçtiğinin kabul edilebilmesi için mutlak surette, ekonomik anlamda bağımsız olması gerektiği ifade edilmiştir. Bu devirlerde çocuklar için, sosyal yaşamda kullanılan “çocuk, küçük, oğlan, kız, ufaklık” gibi ifadeler, üst hiyerarşiye mensup bireyler tarafından feodal hiyerarşinin bir getirisi olarak, alt katmanındaki sürekli emir altında yaşayan hizmetkârlar sınıfına da kullanıldığından, konunun uzmanları arasında bu kavramların tercih edilmesi pek hoş karşılanmamıştır (Ariès, 1962).

Ariès, özellikle Avrupa toplumlarının çocukluk kavramını algılayışı noktasında yaptığı çalışmaların sonucunda, çocukluk kavramının iki boyutta geliştiğini gözlemlemiş ve şu sonuca ulaşmıştır: “Çocuk ve Çocukluk Kavramı aile dışındaki unsurlarla da bezenmiş, geniş yelpaze ağına sahip bir varlıktır”. Bu geniş çerçeve, XVI. yüzyılda din adamları, XVII. yüzyılda ise, hukukçuların katılımıyla ahlaki felsefeye dönüşmüş bir uygulama alanını da meydana getirmiştir. Rahip ve hukukçu kimliklerine sahip kişilerin bu noktada amaçları disiplinli ve akılcı davranışları geliştirmektir. Ancak bu çocuklar üst sınıf hiyerarşiye mensup çevrelerce birer “oyuncak” olarak tabir edilmiştir. Çocukları manevi gücün lütfu, onun yeryüzündeki bir görünümü olarak benimseyen, algılayan, gören ve eski anlayışın düzeltilmesi gerektiğini savunan ebeveyn yapısına, XVIII. yüzyıldan sonra tam anlamıyla olmasa da geçilmeye başlanmıştır (Ariès, 1960, s.320-335).

Bu anlayış itibari ile yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız gibi çocuk işçiliğinin geçmişine bakılacak olursa, ailelerin aslında bir tür istismar içerisinde olduğunu söylemek bu dönem için pek de yanlış sayılmaz. Aslında bu durum tarihin ilk devirlerine kadar uzanan çok da yalın bir bakış açısıyla değerlendirilmemesi gereken sosyolojik bir vakiadır.

XVIII. yüzyıla ulaşıldığında oluşan burjuvazi topluluğu, yaşam biçimlerinde, sanat anlayışlarında, düşünce yapılarında olduğu gibi çocuk algılarında da farklı olduklarını göstermek istercesine, ilk aşamada çocuklarına kendilerini farklı, ayrıcalıklı, seçkin hissetmelerini sağlayacak, kendi giysilerinden dahi farklı özel kıyafetler diktirmeye başlamışlardır. Tüm bunların yanı sıra çocukların eğlence anlayışları ve araçları da farklılaşmış, yetişkinler ile uzun süre vakit geçiren çocukların yerine, onlara tahsis edilmiş bir eğlence dünyası meydana getirilmiş, değişik ve yeni oyuncaklar bu yüzyılda çocukların ilgisine sunulmuştur. Burjuvazi, toplumun tamamından kendini ayırmak adına her bir çocuğuna ayrı isim vermeyi dahi kendisine düstur

edinmiş ve yine kendilerine ait yeni görgü ve davranış kuralları geliştirmiş, bu bağlamda da çocukların yanında yapılmaması gereken edimlerin, katı kurallarla belirlendiği, ceza sisteminin gündeme geldiği, modern anlamda “ayıp”, “kabahat” kavramlarının ortaya çıktığı bir anlayış geliştirilmiştir. Çocuğun yanında büyüklerin dünyasına ait bazı kavram ve kelimelerin sarf edilmemesi, bunu çağrıştıracak sohbetlerin yapılmaması, kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin açık bir dille ifade edilmemesi tarzında birtakım ahlaki ilkeler bile ortaya çıkmıştır (Öztan, 2013, s.110-120).

Çocukların çalıştırılması tarihin her döneminde karşılaşılan bir olgu olmasına rağmen, XVI. yüzyılda Amerika’da köle ticareti, XVIII. yüzyılda İngiltere’de Sanayi Devrimi ile trajik boyutlara gelmiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte İngiltere’de fabrikalarda çalışan işçilerin üçte ikisi kadın ve çocuklardan teşekkül ederken, bu sözü edilen çocuk işçilerin yaşları 6’ya kadar düşmüştür. Bununla birlikte çocuklar dahil çalışma saatleri, 15-16 hatta 18 saate ulaşmıştır. Yine 1730-1779 tarihleri arasında Avrupa’da özellikle de Londra’da vefat eden insanların yarısı ve hatta fazlasının “5 yaş ve altındaki” çocuklar olduğu da bilinmektedir. (Gülbiye, 2010).

XVIII. yüzyıldan itibaren (1750) Avrupa’da özellikle İngiltere’de görülmeye başlanan Sanayi Devrimi ile birlikte çalışacak işgücü açığının çocuklar vasıtasıyla kapatılmasına çalışılmış ve sonuçta çocuk işçi sorunu ile karşı karşıya kalınmıştır. Buna mukabil, çocuk işçilerin kötü şartlarda çalıştırılması ve üstüne üstlük çocukların olgunlaşmalarından evvel, denetimsiz biçimde yetişkinlerin yaşam alanlarına girmesiyle birlikte birde çocuk suçlarının artması sorunu eklenmiştir ki, Avrupalı hükümetler bundan sonra “çocukların her türlü sorundan korunması ve çocukların yetişkinlerin dünyasına bu denli hızlı ve denetimsiz alınmasına karşı koruma tedbirlerini gündeme almak zorunda kalmışlardır.” Sanayi Devriminin etkisi ile beraber 1802 yılına ulaşıldığında daha sıkıntılı boyutlara ulaşmış olan kadın ve çocuk işçiler sorunu, İngiliz Parlamentosu’nda da müzakere edilmiş ve bu konudaki ilk düzenlemenin yapılmasına karar verilerek, ilk modern kanun olan “Çırakların Bedensel ve Tinsel Sağlığı Hakkında Yasa” kabul etmiştir (Ayzög, 2008, s.7-8).

Kraliçe Victoria’nın tahta çıkışı ile birlikte zaman zaman revize edilen ve 64 yıl devam eden hükümlerini süresince de sıklıkla dile getirilen, evvela İngiltere’de, sonrasında Avrupa ülkelerinde büyük sıkıntılar yaratan çocukların iş gücü piyasasında yaşadıkları, dönemin bilim çevrelerinde “Victorian Child Labor” kavramını doğurmuştur. Bu dönemde çocuklar; madenlerde, fabrikalarda, demiryolu yapımında, baca temizlemede, sokaklarda, evlerde ve başka pek çok işte ve iş yerinde çalıştırılmışlardır (Tat, 2016, s.106).

Bu Victorian devri uygulamalarını örneklemek gerekirse, bir iplik fabrikasında, maaş karşılığı olmaksızın, satın alınmış 4-5 yaşlarındaki çocuklar, kaçmalarını engellemek amacıyla zincirlenerek çalıştırılmışlardır. Yine İngiltere’de 1842 yılında, bir kraliyet inceleme kurulunun hazırladığı rapora göre, 5-10 yaşlarındaki çocuklar maden ocaklarının sağlığına zararlı ortamlarında kömür işçisi olarak çalıştırılmışlardır (Akyüz, 2000).

Bu yasa bir yandan çocukların korunması gerektiğini ifade ederken, diğer yandan da çocukların o tarihlerde hangi koşullarda çalışmak zorunda bırakıldıklarını göstermesi açısından oldukça farklı bir ironiyi de ortaya koymaktadır. Sanayii devriminden sonra çocuğa bakış açısında sınırlı da olsa bir değişim söz konusu olmuştur. XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren Avrupa düşünce dünyasında Voltaire, Diderot ve Helvetius gibi aydınlanma dönemine yön veren alimlerin çocukluğu, adeta şeytanın ortağı, elini çocuklar üzerinden çekmediği, sadece kötülüğe ve günaha devamlı suretle bir eğilim unsuru olarak gören anlayıştan uzaklaşarak, çocukluğu saflığın, temizliğin devamı olarak Avrupa toplumuna sunmaya ve kabul ettirmeye çalışmaları tespit edilmiştir (Bumin, 1983, s.10-12).

XIX. yüzyılda yaşanan bu durum XX. yüzyıla gelene kadar pek bir değişime uğramaksızın süre gelmiş, ancak I. Dünya Savaşı’nın ardından artan toplumsal duyarlılıklarında tesiri ile çocuk ve çocuğa ilişkin hemen tüm kavramlar üzerinde yeniden bir yapılanmaya gidilmesi ihtiyacı sonucunda yapılan düzenlemeler, uluslararası birtakım değerlerin kabulünü de beraberinde getirmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO)² kurulmasından sonra çocuk ve çocuk işçiler konusunda yapılan çalışmalar bir ivme kazanmış ve yasal düzenlemeler zamanla çağın gereklerine uygun bir şekilde artmaya başlamıştır (Avşar, Öğütoğulları, 2012).

Bu minvalde gelişmekte olan Avrupa, Latin Amerika, Afrika ve Asya ülkelerinde küçük yaşlarda sokaklarda, atölyelerde, merdiven altı tabir edilen dükkanlarda çalışmak zorunda bırakılan çocuklar, bütün gün ya da hafta kazandığı ücretinin bir kısmını ya da tamamını ailelerine vermek, kardeşlerinin okul masraflarını karşılamaya yardımcı olmak, acil durumlarda para desteği vermek zorunda bırakılmaktadır. Çocuk işçilerin kazançlarına göz diken ebeveynler ise günümüzde, insan istismarının en önemli parçasını oluşturmakta ve bu hususla ilgili sosyo-ekonomik sebepler ileri sürmelerinden ötürü de yasa koyucular tarafından var olan sömürü düzenine karşı etkin yasal bir düzenleme ne yazık ki yapılamamaktadır.

2 Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Versay (Versailles) Barış Antlaşması, ILO’nun kurulmasını (1919) sağlamıştır.

Bu hâl kız çocuklarında, erkeklere oranla daha yüksektir ki, düzen içerisinde kadının ekonomik bağımlılığını da göstermesi noktasında oldukça çarpıcıdır. Geri kalmış ya da gelişmekte olan toplumlarda kız ve erkek çocuklardan beklentiler farklıdır. Bu beklentiler, değişik sosyal statülerin oluşumuna da sebep olmakta, cinslerin aile içerisindeki hiyerarşik yapısına dahi etki etmektedir. Mezkûr toplumlarda erkek çocuğundan daha fazla şeyler beklendiği için ona kıza nispeten çok daha fazla değer verilmektedir. Çünkü erkek çocuk kırsal ortamda ailesine yaşlılık güvencesi anlamında kıza oranla daha çok saygınlık sağlayacaktır. Bu saygınlık değeri araştırmasında oranın %84'e %16 gibi bir nispete çıkmış olması, bu tip toplum gruplarının cinsler arasındaki değer yargılarını ortaya koyması açısından da oldukça dikkate haizdir (Kağıtçıbaşı, 1972; Kağıtçıbaşı, Kansu, 1976-1977).

Ana-baba tarafından çocuğa atfedilen kıymet ve ona yüklenen anlam, beklentiler, ailenin işlerlik türünün birer yansımasıdır. Örneklendirmek gerekirse, Avrupalı aydınlar çocuğa faydacı değerler atfedilen sistemlerinde, aileye olan nesnel katkısının yüksek düzeyde seyredeceğini de düşünmüşlerdir. Bu katkı hem çocukken aile ekonomisine yardım şeklinde, hem de ana-babaya yaşlılık güvencesi sağlamak biçiminde efektif bir kazanç olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu anlayış yalnız Avrupa'da değil, dünyanın pek çok ülkesinde modern ekonomik tarzın oluşmadığı, geleneksel yapının süregeldiği tüm kesimlerde, yaygın biçimde günümüzde de görülmeye devam etmektedir (Kağıtçıbaşı, 1990).

Ama teknoloji ve sanayi anlamında gelişimini tamamlamış ülkelerde sözü edilen durum elbette ki, diğerlerine göre farklılık arz etmektedir. Çocuk ve çocukluğun değerinin bilimsel manada araştırılmasının yapıldığı devletlerden olan ABD ve Almanya'da tüm saha çalışmalarında gözlemlenen, ebeveynlerin kahir ekseriyette çocukları hakkında "bireysel bağımsızlığına sahip olmalı" biçiminde düşündüklerini ifade ettikleri gözlemlenmiştir. Batılı ebeveynler, Türkiye ve ona benzer ülkelerdekilerin aksine, yetiştirdikleri çocuklarının o denli bireysel bağımsızlığına önem verilmektedir ki, çocuklarının ana-baba yanında belli bir yaştan sonra kalması fikrine dahi sıcak bakmamaktadır. Bu tür ülkelerde "çocuk isteme" sebebi olarak "yaşlılıkta güvenilecek birisi" nin olması oranı sadece %7-8 iken, Türkiye ve onun gibi ülkelerde bu oran %77'lere kadar ulaşmaktadır. (Kağıtçıbaşı, 1982).

Türklerde ve İslam Anlayışında Çocuk

İslamiyet öncesi Türklerde çocuk, aile hukuku açısından önemlidir. Çünkü erkek çocuk ailenin devam etmesindeki en kıymetli faktörlerden biridir. Türklerde erkek çocuğun olmaması aile hayatını olumsuz yönde

etkileyeceği gibi malların ve mülklerin dağılımını da olumlu ya da olumsuz yönde etkilemiştir. Türklerin bozkır hayatında kızlardan ya da kadınlardan beklenen en önemli özellik, başlı başına doğurganlıktır. Çünkü Türklerde ailenin devamı çocuk ile kabildir, kadının öncelikli vazifesi bu hizmeti tam anlamıyla sunabilir olmasıdır (Candarlıoğlu, 1977). Aile hukuku açısından çocuğun dünyaya gelmesi aile ilişkilerini olumlu yönde etkilediği gibi çocuğun olmadığı durumlarda erkek ve toplum, sorunu kadında aramamakta, kendisiyle birlikte sorumluluğu bölüştürmemektedir. Çünkü eski Türklerde çocuk sahibi olmak kadına değil, sadece erkeğin sahiplenebileceği bir olgudur (Ünalın, Öztürk, 2008).

Eski Türklerde doğacak çocuğun kız ya da erkek olduğunu öğrenmek içinde farklı yöntemler kullanılmıştır ki, bunlardan bir tanesi “tilki mi, kurt mu?” oyunudur. Eğer tilki denirse doğacak çocuğun kız olacağı, eğer kurt denirse doğacak çocuğun erkek olacağı biçiminde anlamlar yüklenmiştir. Burada tilki sinsilik, kurnazlık, hile özelliği ile öne çıkarken, kıza bakış açısının da ne olduğunu anlamak zor olmayacaktır. Ama kurt denildiğinde yiğitlik, cesaret, korkusuzluk, sadakat kavramları öne çıkmaktadır ki, bu durum da erkeğe bakış açısını ortaya koymaktadır. Ailenin ilk çocuğu ister kız, ister erkek olsun ”tun oğul³” denmektedir. Annenin ilk doğurduğu kız çocuğu için ayrıca “tun kız” denildiği gibi ailenin en küçük çocuğuna “aştal oğul” (Salim, 2002, s.15-37) ifadesi kullanılmıştır. Kardeşler için “kandaş” denilirken, büyük kardeş “eçi”, küçük kardeş “ini” kelimeleri ile ifade edilmiştir (Ögel, 2001).

Tüm bunlardan hariç olmak üzere, kadim Türklerde erkek çocuğun ad alabilmesi de hiç kolay bir organizasyon değildir. Bunun için erkek çocuğun belirli bir yaşa gelmesi şarttır. Çocuğun doğar doğmaz aldığı adı gerçek ismi değildir. Oğlan, ergenliğe ulaştığında bir kahramanlık göstermelidir ki, hak ettiği orijinal yani bundan sonra cemiyet tarafından verilen ve kendisinin taşıyacağı “millî” adını alabilsin (Gökalp, 1976).

Eski Türk toplumunda çocukların hukuki açıdan temel hak ve hürriyetleri, aile ortamında şekillenmiştir. Adını kendi hakkı ile kazanan çocuk, düzenlenen toy sonrasında adının duyulmasını sağlamakla da yükümlüdür (Koca, Uğurlu, 2010, s.3). Yaygın olan isimler arasında, Bozkurt, Turul (Tuğrul), Konal Keldi, Kök Börü, Uku (Baykuş), Aşbergen, Yağıbasan, Uralbey, Sırgeldi, İdilbay gibi isimler mevcuttur (İnan, 2000).

İslamiyet’ten önceki Türk toplumunda çocuklar için kullanılan çok sayıda sıfat da mevcuttur. Yaşından beklenmeyecek kadar olgunluk gösteren kız

3 Göktürk dilinde zürriyet ya da dinlenme ifadesinin karşılığı olduğu gibi ilk erkek veya kız çocuğa hatta ilk eşe delalet etmektedir.

çocukları için “*anaç*” ve aynı olgunluğu gösteren erkek çocukları içinse “*ataç*” ifadeleri tercih edilmiştir (Divanü Lügati’t Türk, 1985). Çocuğun yaşça küçük olduğunu belirtmek için “*uşak oğlan*” (Divanü Lügati’t Türk, 2006), bir kadının ilk çocuğunu belirtmek için “*tun ogul*” (Divanü Lügati’t Türk, 1985)” kelimeleri kullanılmıştır. Ailenin son çocuğunu belirtmek adına “*aştal ogul*” (Divanü Lügati’t Türk, 1985), ele avuca sığmayan haşarı çocuk için “*ırsız*” (Divanü Lügati’t Türk, 2006), üvey kız veya erkek çocuğu belirtmek için “*ögey ogul*” veya “*ögey kız*” (Divanü Lügati’t Türk, 1985) ile birlikte “*baldır ogul*” veya “*baldır kız*”⁵ (Divanü Lügati’t Türk, 2006) ifadeleri kullanılmıştır. Çocuğu severken, “*ulıç*” (Divanü Lügati’t Türk, 1985) ya da ağır söz sarf ederken “*yudhu*” (Divanü Lügati’t Türk, 2006) kelimesi karşılık olarak kullanılmıştır.

Yine Divanü Lügati’t Türk’te çocuk kelimesinin tanımı olarak, ‘her şeyin küçüğü’ anlamı verilmiştir ki, çocuğu anlatmada, özel olarak ve en çok kullanılan kelime “oğul”dur. Yine bu eserde aileler, çocukların maddî ve manevî koruyucusu olarak görülür (Doğan, 2000).

Çocukluğun kişiliğinin oluşumunda katılım ve çevre önemli bir etkidir. Çocuğun dünyayı algılama şekli yetişkinlerden bir hayli farklıdır. Bu durum çocuğun çevresine yüklediği anlamsal dünyayı etkileyen en önemli varlık olarak anne figürünü de öne çıkarmaktadır (Piaget, 1956). Bebek figürü ise genelde “*beşik*” ile verilmiştir. İslamiyet öncesi Türklerde “*ügrük*” (Divanü Lügati’t Türk, 1985) olarak adlandırılan ifadeye bakılacak olursa, “*beşiğin sallanması*” anlamı da çıkarılabilir (Divanü Lügati’t Türk, 2006). İslamiyet’in etkisiyle değişen geleneklerden birisi de sünnet edilme hadisesidir. Türkler bu durumu “*oğlan eretti*” (Divanü Lügati’t Türk, 1985) ifadesi ile vermişlerdir ki, bu ayrıca “*ogul ersindi*” (Divanü Lügati’t Türk, 2006), bir diğer deyiş ile “*oğlan erkekleşti*” tarzında bir söylemdir. Bebeğin emeklemesi, “*oğlan itlindi*” (Divanü Lügati’t Türk, 1985) cümlesi ile ifade edilirken, çocuğun dış çıkarması “*oğlan tişlendi*” (Divanü Lügati’t Türk, 1985), sevilme hadisesi de “*oxşama*” (Divanü Lügati’t Türk, 2006) kelimesi ile anlamlandırılmıştır (Batur, 2011).

Ayrıca kadim Türklerde ailenin hukuken güvence altına alınması açısından, kızın yetiştirme bedeli olarak kabul edilen “*kalıng*” adı verilen ritüeli de mevcuttur ki, başlık parası olarak nitelendirilebilecek bu bütçenin, külfetli bir miktar mülkü ifade etmektedir (Ögel, 2001).

Türklerde İslamiyet’ten önce de kadının ve çocuğunun kendilerine ait mülkü ya da parası olmuştur (Doruk, 1980). Ailenin bölünmemesine önem verildiğinden oğlan yapacağı evliliği atasına danışmak, onun onayını almak ve evlendikten sonra babasının iznini alarak onun evinden ayrılması

mümkündür (Aksoy, 2011). Türklerde genellikle geniş aile figürü olması sebebi ile oğlan, eşini de aynı çadıra taşımakla yükümlüdür. Çünkü erkek çocuğu babasının vefatından sonra sahibi olunan ocağın ateşinin sönmemesini sağlayacak kişidir. Bunun içinde en küçük erkek çocuklara “*ot tigin*” denmiştir. Bu “*ot tigin*” denilen çocuklar hanedan içerisinde de mevcut olup, devlet yönetiminde hak sahibi yapılmış, ama bunlara hiçbir zaman devlet yönetimi verilmemiştir. Ancak, babalarının malı ve mülkünden pay sahibi olabilmişlerdir (Ögel, 1993). Bu noktada hükümdarın toplum tarafından kabul görmüş esas eşinden olan çocukları taht varisi olabiliyorken, toplumun benimsemediği çocuklarının, mirastan pay almaları mümkün olamamıştır (Türkdoğan, 1992, s.32-60).

Eski Türklerde ataerkil bir yapı mutlak egemen olduğundan çocuğun velayeti de daima babanın üzerindedir. Ailede babanın töreleri geçerlidir. Babanın çocuklar üzerindeki otoritesi, Türklerde devlet anlayışının devam etmesinde de etkili olmuştur. Anne figürü çocuk üzerinde ancak baba yokken hak sahibi olabilecek şekilde düzenlenmiştir. Babanın vefatından sonra mirasınin anneye kalması ile birlikte, anne çocuklarında vasisi konumuna yükselbilmiştir. Aile de çocuklar kendi kendilerine yetecek kadar olgunluğa erişirlerse, büyüklerinden bağımsızlığını ister, hatta malın mülkün bir kısmını da zorla alabilmişlerdir (Gökalp, 1991).

Geleneksel Doğu kültürlerinin karakteristik özellikleri değerlendirilecek olursa; erkek-kız çocuk ayrımı mutlak görülür; çünkü erkek çocuk, kıza göre daha işlevsel kabul edilir. Çocuk, ana babaya saygılı ve itaatkâr olmalıdır. İsyan eden çocuk, isyanın niteliğine göre, ölüm cezasına bile çarptırılabilir. Geleneksel Doğu’da çocuk, bir an önce olgunlaşmak zorundadır. Bu anlamda, çocuğun en önemli ödevi “yetişkin olmak” tır. Bu da modern anlamda çocukluk döneminin Türk toplumunda ortaya çıkmasını geciktirmiştir. Bu pragmatist çocuk kültürünün sebepleri değerlendirilecek olursa; toplumun savaşçı genç insanlara duyduğu ihtiyaç ve çocuklara, geleceğin toplumsal güvenceleri olarak bakılması şeklinde bir sonuç çıkarılabilir. Geleneksel Doğu kültürlerinin, bu ortak özelliklerinin yanı sıra, çocuk kültüründe farklı yaklaşım ve yöntemlerin olması bundandır. Türk toplumu dahil, diğer çevre toplumların coğrafi konumlarının farklılıkları, felsefe ve inançlarındaki değişik değer yargıları, çocuk kavramına bakış açılarının değişik olmasının en temel sebebini teşkil etmiştir. Bu farklılıklar daha çok çocuğun toplumsallaşması ve yetişkin yaşamına katılmasında, kültürlerle göre değişen anlayış ve uygulamalarda ortaya çıkmıştır (Doğan, 2000).

Doğu toplumlarının etkileyen unsurlardan bir diğeri de din olgusudur. Özellikle İslâm öncesi Arap Yarımadasında sadece kız çocukları değil, erkek

çocukları da hayatlarından emin değillerdir. İslâmiyet öncesi Araplarda çocuklar, babaları tarafından satılabiliyor, dövülebiliyor daha da ileri gidilirse öldürülebiliyordu. Bu durum İslâmiyet’le birlikte yavaş yavaş yok olmaya başlamış hatta çocuk üzerinde babanın sınırsız hâkimiyeti bitmiştir. Dini ritüellerden yola çıkılacak olursa, sadece çocuklara değil, tüm canlı habitata karşı dahi insani sorumluluklar yüklenmiş ve eziyet “günah” kategorisinde kabul edilmiş, bu sayede kız ile erkek yarımı gözetilmeksizin tüm çocuklar için “hak” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Satılan, köleleştirilen, ağır şekilde cezalandırılan, öldürülen çocuklara günümüz hukuk sistemlerindeki benzer haklar ile varlıkları tanınmıştır (Doruk, 1980; Serdar, 2008; Türkdoğan, 1992).

İslam inancıyla birlikte değişen Arap toplumsal yapısının içerisinde çocuğun fiziksel gelişimi, psikolojisi, hastalıklarının tanı ve sağaltımı konusunda da zenginleşme ve ayrıntılı bilgilere sahip bireyler ortaya çıkmaya başlamıştır. Ünlü düşünür Gladi, bu birikimin Avrupa’da büyük çapta Hellenistik Dönemde oluştuğunu belirtirken, İslam dünyasında bunun çoktan bir yaşam felsefesi haline geldiğinin altını çizilmiştir (Gladi, 1989). İslam inancının başat kaynaklarını oluşturan ayet ve hadislerde, çocuğun yetişkinlerden farklı ve özel bir “biyolojik” işleyiş tarzının olduğu, yetişkinliğe belirli bir hazırlık sürecinden sonra ancak ulaşılabildiği de ifade edilmiştir. Aynı zamanda çocuğun hem fiziksel hem ruhen yetişmesinden birinci derecede ebeveynlerinin sorumlu olduğu üzerinde de durulmuştur (Gladi, 1989).

Çocukluk, İslamiyet’te geniş ve ayrıntılı olarak ele alınan bir konudur. “İslam’da çocuk denildiğinde, onun anne ve babasına bir emanet olarak verildiği anlayışı esas kabul edilmiştir. Çocuk kalbi, ruhu temiz, saf halde bulunan bir cevher olarak addedilir ve her türden nakşa muktedir olduğu gibi nasıl şekil verilmek istenirse o biçimi alabilecek niteliktedir. Ebeveyni tarafından istenirse doğru, gerçekçi ve kaideli bir yaşama alıştırılır, istenirse, dünya ve ahirette mesut olmanın yollarını arayan kişiliğe büründürülür” (Oflaz, 2017, s.290). İslam inancına göre, insanlar yaratılanların en seçkini olarak huzur ve mutluluk bulduğu en güvenilir liman olarak aileyi görmeli, kurtuluşu orada aramalıdır. Ebeveynin, bu noktada çocukların eğitim/terbiyesindeki önemini teyit eden birçok ilahi söylemde mevcuttur. «Her çocuk fitrat üzere doğar. Yetiştirilmesi sırasında ebeveyninin tesiri ile kalıplara girer” (Buhârî, s. 12), “Bir baba çocuğuna güzel ahlaktan daha üstün bir miras bırakamaz” (Tirmizî, s.32).

Çocukluk sürecinde ayrı bir öneme haiz olan bazı hususlar ebeveyn tarafından hassas bir süreçte tatbik edilmiştir. İlk giysinin giydirilmesi, ilk gıdanın/tahnîkin verilmesi, duanın yapılması, kulağa ezan ve kametin telkin

edilmesi mevcut ritüellerden sadece bazılarını teşkil etmiştir. Doğumdan en geç yedi gün sonra çocuğa ismin konulması, çocuk için akika kesilmesi ve kız çocuklarının kulağının delinmesi uygulamaları, İslami öğretilerin yanı sıra birazda Arap kültürünün yan ürünleri olarak İslam inancına eklenmiştir. Ayrıca süt devresinde erkek çocuklarının sünnet hadisesinin yerine getirilmesi, bunun için bir tören tertip edilip, destek maksadıyla gelen misafirlere yemek verilmesi, yine bu ritüellerin bir devamı niteliğindedir. Bunun ailenin atası olarak görülen babanın çocuk üzerinde müdahalelerinin başladığı devre takip etmiştir ki, bu dönemde çocuğa iyi davranışlar kazandırma ve kötülerinden sakındırma noktasında müdahale söz konusudur. Ardından temyiz devresi denilen bir sürece girilir. Burada maksat çocuğa iyi ile kötüyü birbirinden ayırabilme yetisi olarak da ifade edilen, temyiz kudreti kazandırılmaya çalışılır. Bu dönemde çocuklardan ibadet süreçlerini başlatmaları, dini ritüellere uygun hareket etmeleri, Arap-İslam inancı doğrultusunda yaşamı yorumları beklenmiştir. (Oflaz, 2017, s.294).

Kur'an ve sünnette çocuğun ergenliğe kadar "yükümlü" sayılmaması, İslam düşünürlerinin çocuklukla ilgili konuları, bağımsız bir inceleme alanı olarak değerlendirip, üzerinde mutlaka ayrıca durmalarını gerektirmiştir (Canan, 1980). Çocuk haklarındaki hükümlerle dinsel konuları ele alan çalışmalar XVI. yüzyıla kadar uzanmaktadır. "Cami'u Ahkâm-ı Siyar" ın yazarı Estruşeni ile "Adab'ul-Muallimin" eserinin yazarı Kaabisi ilk akla gelen isimlerdir.

İslâm hukukuna göre, çocuk hak ehliyetine sahip olarak doğar, yedi yaşında temyiz kudretine ulaşır, ergenlikle birlikte mükellef olurdu. Özellikle yeni doğan çocuğa, iyi bir isim verilmesi, akika kurbanı⁴ kesilmesi, iyi bir şekilde bakılması, güzel bir şekilde eğitilmesi, malları varsa korunması gibi temel haklara ise doğuştan sahipti. Ergenliğe ulaşana kadar bu gibi haklarla korunan çocuk, ergen olduğunda her türlü hukukî işlemi kendi başına yapabiliirdi (Demir, 2010).

İslami kaynaklarda belirtilen doğumdan, erişkinliğe geçinceye kadar devam eden süreçte, bebeğin ve çocuğun mutlak himayeye muhtaç olduğu bildirilmekte, onların geçireceği her evrenin kendi içerisinde bir güzelliği, zorluğu ve önemi olduğu değerlendirilmekteydi. İslam inanç sisteminin bu manası ile Türklerin sosyal yaşam felsefesine, çocuk olgusuna ve ailenin oluşması noktasında, sosyal bir zorunluluk olarak kabul edilen evlilik

4 Yeni doğan çocuğun başındaki saçta Arapçada akika denir. Doğumundan sonraki yedi gün içinde çocuğun saçı kısmen veya tamamen tıraş edilerek adı konular ve sonra Allah'a şükür için akika kurbanı kesilir. Mehmet Ünal. (2016) "Osmanlı Toplumunda Akika Geleneği: Ahmed Münib Efendi'nin "Risâle-i Akika" Adlı Eseri", Akademik Bakış Dergisi, S.53, Aşkabat, s.154-165.

müessesesinin ilk aşaması olan merasimlerin gerçekleşebilmesinde ciddi katkıları olmuştur. Bu manada evlenmek isteği olan çocukların -ergenlik seviyesine ulaşmış genç bireylerin- mutlak surette, sosyal açıdan ana ve baba rızasını almaları beklenmiştir. Türklerde son dönemlere kadar aile içinde evlenecek olan kızın kendi hayat arkadaşını seçme özgürlüğü yok denebilecek kadar azdır, varsa da bu büyük yerleşim yerleri ile sınırlıdır. Yapılan bu açıklama, aile içerisinde erkeğin hür, kızın ise bağımlı olduğunu göstermesi açısından önemli bir durumdur (Doruk, 1980). Bu manada kadim Türklerde nikahsız evlilik söz konusu dahi değildir (Türkdoğan, 1992).

Türklerde İslam İle Birlikte Çocuğun Eğitimi

Çocuk ve eğitim denilince Türklerde akla ilk önce konuşabilme yetisinin gelişmesi, mekanik becerileri öğrenmesi ve elbette “*hacet*” diğer anlamı ile “*ihtiyaç*” kavramıyla ifade edilen “*tuvalet*” eğitim gelmiştir. Çocuğun Türkler açısından konuşma eğitimi ile mekanik becerileri süreç içerisinde gelişme göstereceğinden, öncelikli olarak ve hızla dikkatlerini tuvalet eğitimine vermişlerdir. Tuvalet eğitimi çocuk için kritik bir dönemdir ve zamanında ve gerektiği gibi verilemez ise ileri yaşlarda sağlık sorunları yaratacak bir durum olarak görülmüştür. Aynı dönem içerisinde çocukların cinsel eğitimi ile tuvalet terbiyesinin birlikte verilmesi kavramı üzerinde de durulmuştur ki, bu eğitimde kullanılan kelimeler hâlihazırda günümüz Türkçesinde kullanılan ifadelerle de aynıdır.

Eski Türklerde çocukların doğumundan itibaren başlayan eğitim sürecinde hiç şüphesiz ki dayak, kulak çekme, tokat atma hoş karşılanmayan eylemlerdir. Ancak geçmişten günümüze kadar bu eylemler şu ya da bu şekilde gelmiştir. Ayrıca günümüzde de sıklıkla halk arasında ifade edilen “*kötek cennetten çıkma*” tarzında bu ve buna benzer ifadeler çocuğun işlediği kabahate, ebeveyninin bulduğu yersiz bir savunma mekanizmasının bir tezahürüdür. Bu bağlamda Divanü Lügati-t Türk’te, çocuğun dayak yemesine ilişkin bazı anlatımlara da rastlanılmaktadır. “*Ol oğlan kulakın ezitti.*” (Divanü Lügati’t Türk, 2006) ya da “*Oglan yuwıldı=Çocuğu uslandırdı.*” (Divanü Lügati’t Türk, 2006), “*Oglamı kötledi = Çocuğa fenalık yaptı*” şeklinde cümleler dikkati çekmektedir (Divanü Lügati’t Türk, 2006).

Yine Eski Türklerde erkek çocukları ilk meslekî eğitimlerini de yine babalarından (ata) almışlardır. Genellikle bu eğitim askeri becerilerinin gelişmesi yönünde olsa da yerleşik hayata geçilmesi ile birlikte ortaya çıkan şehir hayatının getirisi bir zanaat öğrenmeye ya da çiftçilikle, hayvan yetiştiriciliği ile ilgili eğitilme şekline dönüştüğü görülmüştür. Bunu Kaşgarlı Mahmud şu şekilde ifade etmiştir: “*Ol oğlm işte çıgrıttı.*” (Divanü

Lügati't Türk, 1985). Hatta babaları tarafından erkek çocukların gurbete çalışmaya gönderildiği yine aynı eserden ulaşılabilecek bir sonuçtur.

Anadolu coğrafyasına gelindiğinden itibaren çok büyük değişimler göstermese de Türklerde çocuğun ilk eğitim ve öğretimi yine evde ebeveyni tarafından verilmiştir. Ayrıca çocuk belli bir olgunluk çağına erişmeden mutlaka teorik eğitim alması maksadıyla mektebe gönderilmiştir. Bu dönemde bir alt yaş sınırı kural olarak görülüyorsa da çocukların dört ya da beş yaşından itibaren mektep ortamına intisap ettikleri anlaşılmaktadır. Fakat mektep dönemi, çocuğun ailesi ve eğitimcileri tarafından sıkı bir denetim altında tutulduğu zaman dilimini ifade etmiş, belli bir yaştan sonra geniş bir tahsil döneminin başladığı görülmüştür.

Türklerin ilköğretim sisteminde takip ettikleri usul gereğince, ilk dersler genellikle dini nitelikli olmuş, çoğunlukla da “kıraat” olarak tabir edilen Kur'an'ı ağıdalı okuma ve hıfz etmeye dayalı teorik eğitim yöntemi kullanılmıştır. Yaşları gereği sakin bir yapıda olmayan bu “oyun çocukları” için yapılan eğitim nitelik açısından oldukça ağır bir boyutta olmuştur. Yabancı bir dildeki kitabın bu yaşlarda zaten anlaşılabilmesi de imkân dahilinde değildir. Fakat kelimeleri, sonradan lisanı öğreninceye kadar hafızada tutmaları kâfi görüldüğü bu mevcut uygulamada anlamak bir sonraki safha olarak kabul edilmiştir. Osmanlı'da ise esas olan dini kitabı anlamak değil, bilenler tarafından anlatılanı uygulamak olarak görülmüştür. Bu durum, Osmanlı toplumunun gelişmemesinde, sorgulamayan, değerlendiremeyen bir toplum yapısının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Gerileme döneminden itibaren daha düzenli bir eğitim hayatı olan gençlerin, genel olarak aldıkları eğitim dil, matematik ve yine dini ilimler üzerine olmuştur (Okiç, 1963).

Ayrıca Osmanlı toplumunda çocukların eğitim süreçlerinde işlediği kabahatlerin cezaları da yine mutlaka ebeveynleri, ailenin sair büyükleri, dini eğitim aldıkları sıbyan mekteplerindeki hocaları veya daha ötesinde mahallenin büyükleri tarafından verilmiştir. Mezkûr cezalandırmanın maddi karşılığı “kaba dayak” olarak nitelenen şiddet olarak karşımıza çıkabildiği gibi sözlü ikaz biçiminde de tezahür edebilmiştir. Kabahat işleyen çocukların bu durumlarından ebeveynleri sorumlu tutulmakta hatta toplum tarafından “terbiye eksikliği” olarak da değerlendirilebilmiştir (Tan, 1990).

Tabidir ki, Osmanlı Devleti ve toplumu, Rönesans, Reform, Aydınlanma Çağı ve Sanayi İnkıplarını yaşamadığı, bunun etkilerini üzerinde görmediği için, toplumsal yaşam algısında da uzun uzadıya ve güçlü değişimler görülmediğinden, Avrupalı toplum ve devletler kadar muasırlaşamamış ancak bu mezkûr toplum ve devletlerle her alanda girdiği ilişkilerin olumlu

ve olumsuz sonuçlarını XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başında göğüslemek zorunda kalmıştır. Dönem itibari ile Osmanlı Devleti'nde Sanayi hamlesi olmadığı için çocuk işçi, işçi sınıfı, proletarya tarzında kavramların olması imkân dahilinde değildir ve buna ilişkin sorunları da olmamıştır. Ancak çocuk işçi çalıştırmak, Türklerde ayrı bir Ahilik geleneğidir ki, günümüzde bile bu konuda eğitim veren okullar olmasına rağmen usta-çırak ilişkisi işlerlik alanına sahiptir (Bozkurt, 2008).

Bu durum Tanzimat, Islahat ve özellikle de meşrutiyet yılları ile birlikte tamamen değişmiş, Avrupa tarzı eğitim sistemi, usulleri, kavramları, disiplinleri ve bakış açısı benimsenmiştir. Ama çocuğun dünyası XIX. yüzyıl eğitiminin dönüşümüne rağmen geleneksel hedef büyük çapta değişmiş değildir. Osmanlı modernleşmesinin ilginç yanı, bazı halde muhtevadan çok şeklin değişmesidir. Tanzimat Dönemi'nde yüksekokullar ilk elde kurulmuş ama alttan yetişen çocuklar genel anlamda Osmanlı'nın klasik dini eğitiminden yetiştikleri için muhteviyat pek değişmemiş, standardizasyon bozulmamış, Doğu-Batı ekseninde bocalamak zorunda kalan nesiller ortaya çıkmıştır (Aksoy, 2011).

Gayrimüslim cemaatlerin eğitim sistemleri de Osmanlı'nın benzer anlayışının farklı din versiyonu olup, Türklerin eğitiminden bir kademe daha öndedir. Çünkü yurtdışı bağlantıları daha güçlü olduğundan ve inanç itibari ile Osmanlı'nın da kendisine örnek aldığı Avrupa'dan istifade edebildiğinden, oranın seçkin eğitimcilerini bünyelerinde daha kolay barındırabilmişlerdir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde, çocuk eğitimi hem değişen hem değişmeyen bir alan olmuştur. XIX. yüzyıldaki Osmanlı eğitim sistemi elbette dönem itibari ile Batı Avrupa'nın eğitim sistemi ile mukayese edilebilecek durumda değildir. Bir başka deyişle, Avrupa toplumunda eğitime ulaşabilen çocuk ya da genç şanslı addedilebilmiştir. Ancak, Avrupalı alt sınıflara mensup ve eğitime ulaşamayan çocuklar ve gençlere nazaran Osmanlı çocuk ve gençleri kesinlikle daha şanslıdır. Çünkü, alt tabaka gencinin eğitimden uzak olanı da sokağa ve talihin savurmasına terk edilmiş değildir (Aksoy, 2011).

Bu durumun temel sebebi, Türklerde çocuğun ebeveynlerine bağımlı olması, ana-babasının sözünü dinlemesinin zorunlu olması halidir ki, bu durum yüzyıllardan beri mezkûr toplumunda “hayırlı evlat” kavramı ile özdeşleştirilmiştir (Kağıtçıbaşı, 1980).

XIX. yüzyılda, Avrupalı devletlerin de etkisi ile azınlıklar arasında başlayan hareketliliğin bir parça önüne geçebilmek adına ve “Osmanlılık” bilincinin gayrimüslim tebaada da yükselmesini sağlamak için eğitim müfredatına Türkçe dersi konmuş ve tüm okulların derse ilgi göstermesi talep edilmiştir.

Bu hususta Osmanlı Devleti'nde en hassas davranan özellikle Yahudi okulları olmuştur. Buna rağmen hem Türklere hem de diğer uluslara Türk tipi bir eğitim vermek imkânı olmamıştır. Ayrıca ifade etmek gerekir ki, Osmanlı toplumunda dil eğitimi tek başına bir etkinlik hiçbir zaman olamadığı gibi Avrupa eğitim sisteminde son derece müstesna bir yere sahip olan çocuk edebiyatının, Osmanlı eğitiminde, sokakta ve halk arasında özgün niteliğine dayanarak çocuk eğitiminde, eğitim koşullarının düzeltilmesinde, eksikliklerinin giderilmesinde, kullanılması mümkün olmamıştır. Netice olarak çocuk, XIX. yüzyılın sonu, XX. yüzyılın başına kadar ailesinin ve cemaatinin geleneksel sözlü kalıpları içinde eğitimine devam etmek zorunda bırakılmıştır. (Köse, 2017).

Gerçekte çocuk eğitimi ve çocuğa yönelik edebiyat, bir tarih ve toplum bilincinin ürünüdür. Çocuğun eğitimi üzerinde konuşmak ve düşünmek çağlar boyu her toplumda rastlanan bir konu olmuştur. Ancak, “Rönesans insanı” dediğimiz toplum ve insanın değişebilirliği bilincine ulaşmış tarihsel tip, çocuğun eğitimine ve çocuk edebiyatına da bu değiştirme süreci açısından yaklaşmıştır. Türkiye bu anlamdaki bir çocuk edebiyatına ve eğitimine ancak son yüz elli yılda eğilmiştir.

Geçmişten günümüze bakıp bir değerlendirme de bulunacak olursak, bir bakıma okuma alışkanlığı edinemeyen bir toplum olan Osmanlı'nın bu mevcut durumu yeni oluşan Türk toplumuna da sirayet etmiştir. Bunun anlaşılması için sadece geçmişte çocuğa yönelik metinlerin incelenmesi ve bu hususta yapılan çalışmaların azlığını görebilmek yeterli olacaktır. Kütüphanelerdeki yazma ve basma eserlerin arasında çocuklar için kaleme alınan çalışmaların enderliği bilinmektedir. Geçen yüzyılda çocuklar ve çocukların düzeyindeki okuyucular tarafından en çok alınan ve okunan risaleler; taş-basma olarak bulunan Ahmediye-Muhammediye ve Şahmeran hikâyesi ve Seyyid Battal Gazi destanı gibi metinlerdir. Masallarımız da geçen yüzyılda, bilimsel edebî bir derleme konusu olmamıştır. Sözlü kültürde yaşayan bu masalları derleyen tek istisnâ araştırmacı belki de Macar Türkolog Ignacz Kunosz olmuştur (Ortaylı, 2001).

Çağımızın “Çocukluk Kavramı”: Sınırlarını ve Masumiyetini Yitiren Çocukluk

Modern çocukluk kavramını ayakta tutan iki önemli kaynak burjuvazi ve bilimdir. Bu iki kavramın telaffuz edilmeye başlandığı dönemde çocuklar değerlendirilerek, anne ve babaları için ayrı bir kıymet görmesi gereken varlıklar haline gelmiştir. Burjuvazi kavramının ortaya çıktığı zaman diliminde, Orta

Çağ'da yaşananların aksine çocuk ve ebeveyn arasında duygusal bağlamda derinliği olan sosyal ilişkiler kurulmaya başlamıştır. Eski zaman dilimlerinde olduğu şekilde aileler sadece çocuklarının yaşama tutunmasıyla yetinmeyip, topluma saygın bir yer kazandırmak için de onların eğitimleri ile ilgilenmeye başlamışlardır (Öztürk, 2017).

Modern çocuklukta ebeveyn tarafından gösterilen bu sosyal ve kültürel değerlerin sürekli olarak gündemde kalmasında burjuvazinin kendi sınıfsal değerlerinin üretimi ve değerini her geçen gün yükselten bir bilinçlenmeden söz edilmelidir. Şöyle ki, burjuvazi bireysellik açısından oluşturulması hedeflenen yeni hayat tarzı içerisinde bilimle desteklenen bir çocukluk düşüncesini, kendi sınıfsal değerlerinin üretiminde vazgeçilemeyecek bir kavram olarak ön görmüştür. Bu değerler itibari ile bakıldığında aile, okul ve bilim süreci burjuvazinin değerlerine göre yeniden tanımlanmıştır (İnal, 2007).

Burjuvazinin getirdiği olan bu tavır ve davranışlara rağmen günümüzün çocukları oyuncaklardan, kitaplardan, gittikleri mekanlardan, giydikleri kıyafetlerden ve arkadaşlarından dahi artık çabuk sıkılıp vazgeçer olmuştur. Televizyon, tablet ve akıllı telefon olarak tabir edilen “el bilgisayarları” işte bu noktada çocuğun değişken doğasına katkıda bulunmaya başlamıştır. Yüzlerce kanal arasında renkli, hareketli görsel programları, müzikleri, hikayeleri istediği gibi değiştirebilme özgürlüğüne bu manada sahip olan çocuk, ilgisini çeken hemen her şeye bakmaya başlamıştır. Çünkü bu durum onun doğal tepkisi haline dönüşmüştür. Modern ifşa aracı olan televizyon, “soft ware” (yazılım) olarak tabir edilen sanal alem sayesinde yetişkinler dünyasının bütün sınırlarına çocukların denetimsiz ve fütursuzca girebilmesine, doğru veya yanlış biçimde gerekli ya da gereksiz tüm bilgi ile belgelere ulaşmasına imkân vermektedir. Yetişkinlere yönelik programları izledikçe, büyüdüğü duygusuna kapılmaktan kendini alamayan ve alamadığı gibi haddinden erken ve hak edilmemiş bir olgunlaşma süreci içine giren, zamanla da diğer akranlarını ve onlara yönelik her şeyi hafife almaya çalışan, sonuçta onlardan da uzaklaşmak zorunda kalan toplum dışı bir birey meydana gelmektedir (Şirin, 2009).

Artık günümüzde önlemez biçimde tipografik⁵ kültürden elektronik kültüre geçilmesiyle yetişkinler dünyasına ilişkin sınırlar ortadan kalkmaya başlamış; çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik arasındaki sınırlar belirsizleşmiş, tüketime

5 Tipografi genel olarak tasarımcıların ilgi alanı olan yazı düzenleme sanatıdır. Yazdığımız yazı için seçilen şekil, bunun düzenlenmesi, bölümlendirilmesi, rengi ve tasarımının konusu çok önemlidir. Kelime köken itibarıyla Yunanca da typos yani form ve graphia çizmek, yazmak kelimelerinden terkip edilmiş olup, typographia sözcüğünün dilimizdeki şeklini oluşturur.

yönlendirilerek ya da bir tüketim metası haline getirilerek nesneleştiren çocukların duyguları, hayalleri, gerçek ya da gerçek üstü kavramlarla yok edilmeye başlanmıştır. Çocuklar, doğal süreçlerini yaşayamadan her şeyi bildikleri veya bildiklerini zannettikleri, yetişkinlerin sahip olduğu veya sahip olabilecekleri sırları da öğrendikleri ya da öğrendiklerini sandıkları zaman artık yetişkin olmanın bir anlamı kalmamıştır (Alver, 2004). Postman'a göre, günlük yaşam üzerinde televizyonun, bunun ile bağlantılı bilgisayar, tabletler, el bilgisayarlarının şekillendirici etkisinin artmasıyla kültürel değişim de giderek hızlanmıştır (Postman, 2012).

Postman'ın “*kültürel çöküş*” olarak nitelendirdiği bu durum, çocukluğu da derinden etkilemiş, çocuklara haiz duyguların, tavır ve davranışların ve en önemlisi kitap kültürünün kaybolmasına neden olmuştur (Alver, 2004). Hızlı, renkli ve sesli akıp giden görüntülere bakmak çok daha kolay duruma gelmiştir. Kitap okumak zaman, emek ve dikkati toplamayı gerektiren bir eylemken, televizyon, bilgisayar gibi aletlerde bu tür zorunluluklar yoktur. Günün her saati açık kalabilir, sürekli dikkat ona yönetilmese bile bir iki saniyelik göz atışta konu anında yakalanabilir. Televizyon, sanal alem kitabın oluşturduğu entelektüel ve zihinsel birikimi kökünden kazımaya başlamış hatta kazımıştır. Günümüzün çocukları *klasikleri*, televizyona uyarlanmış dizi filmlerden öğrenmektedir. Renkli masal kitapları çizgi filmlere, tek tuşla bilgisayara yüklenen elektronik kitaplara, masal anlatan oyuncaklara sahneyi çoktan bırakmıştır. Kitap raflarını artık modern zamanların teknolojik oyuncakları doldurmuştur.

Çocuk ile yetişkinlik arasındaki mesafe azalırken, “çocukluk kavramı” dünyamızdan biraz daha uzaklaşmaktadır. Bu ortaya çıkan yeni çocuk nesli ise “*televizyon çocuğu*” olarak adlandırılmaktadır (Şirin, 2008). Eskiden bilinmeyi anne-babasına, öğretmene soran çocuklar, artık dünyayı internette ve televizyondan keşfetmeyi tercih etmektedir. Buna bağlı olarak çocuk-ebeveyn paylaşımları da giderek azalmaktadır. Günümüzün post-modern ebeveynlerinde zaman baskısı oldukça fazladır. Özellikle her iki ebeveynin çalıştığı çekirdek ya da parçalanmış ailelerde, çocukla yeteri kadar ilgilenemediği hissine kapılan anne-baba, bu açığını çocuğa abartılı maddi imkânlar sunarak ya da olmayacak durumlara ya da konumlara “izin vererek” vicdanını rahatlatma yöntemine müracaat etmektedir.

Diğer yandan kendilerine vakit ayırabilmek için ebeveynler, çocuklarını televizyonun kontrolsüz dadılığına emanet etmekte, ailece geçirilen zamanlar azalmaktadır. Ebeveynlerin sanılarının aksine, televizyon yayınlarında çocuk merkezli yaklaşımlara pek yer verilmemektedir. Yarışmalarda bile çocuktan yetişkin becerisi, başarısı ve bilgisi

beklenmektedir. Çocuklar akıl almaz bir hızla yetişkinler dünyasına doğru hareket ederken çocukluklarını tüketmekteyse de; çoğu bunun sonucunun ulaşabileceği noktaları düşünemeyecek durumdadır (Şirin, 2009).

Televizyon ve bilgisayar “çocukluk” ile “yetişkinlik” arasında kesim çizgisini iki biçimde aşındırmıştır: *Birincisi* televizyonun, bilgisayarın yani sanal alemin biçimsel özelliklerini anlamak için eğitim görmek gerekmemektedir (Alver, 2004). Enformasyonu farklılaşmış bir biçimde sunması, televizyonun, sanal alemin eşitlikçi yaklaşımının sonucudur. Televizyon, çocuk-yetişkin, okur-yazar, okumaz-yazmaz ayrımı yapmaz (Şirin, 2005). İkinci olarak, televizyon, sanal alem izleyiciden, karmaşık zihinsel ve davranışsal tepki göstermesini istememektedir (Alver, 2004).

Çocuklukta bir diğer sorun ise, onların yetişkinler tarafından hem ruhlarının hem bedenlerinin istismar edilmesidir. Bunun önüne geçilmesi için basit ama etkin bir yöntemi Alman din alimi Erasmus öne sürmüştür. Ona göre, çocuk ve yetişkinlerin farklı giyim biçimlerine sahip olmaları gerektiği ve büyükler dünyasından mutlak surette görüntü itibarıyla de olsa, ayrılmaları gerektiğidir. Bu fikir daha sonra XVIII. yüzyılda tümüyle benimsenmişse de artık günümüzde genel geçerliliği yitirmiştir. Postman, günümüz modern dünyasında çocuklukla ilgili olarak, çocukların cinsel obje olarak kullanılması, çocuk suçlarının yetişkin suçlarıyla benzer hale gelmesi, giyim ve kuşamıyla yetişkinler ile benzeştiği, çocuk oyunlarının artık unutulmaya başladığı, çocukların fiziksel görüntüsünün değiştiği, çocukların yetişkin, yetişkinlerin de çocuklar gibi davranmaya başladığı tespitlerini yapmaktadır. Çocukların giydiği kendilerine has olan kıyafetler yerini küçültülmüş yetişkin giysilerine bırakmıştır. Günümüzde ebeveynler çocuklarına kendi giysilerinin küçültülmüş örneklerini giydirmektedir. Çocuklar etrafta küçük adamlar ve küçük kadınlar gibi dolaşmaktadır. Nereye bakılsa, yetişkinlerin ve çocukların davranış, dil, tutum ve arzularının hatta fiziksel görünümünün, giderek artan bir biçimde birbirinden ayırt edilemediği görülmektedir (Postman, 1995, s.13-14).

Günümüz Amerika’ında on iki ve on üç yaşındaki kız çocukları en yüksek ücretli modeller arasındadır. Bu kızlar tüm görsel iletişim araçlarında yayımlanan reklamlarda bilmiş ve cinsel çekiciliğe sahip yetişkinlerin kılığında giysiler içinde gayet rahat bir erotik hava içinde halka sunulmaktadır (Salim, 2011).

Çocuk kıyafetleri genellikle uzun vadeli olarak kullanılmamaktadır; belirli bir gelir seviyesine sahip ailede yaşayan, kendine ait gardırobu olan bir çocuk her gün yeni şeyler beğenmekte ve bunları almak istemektedir. Kız çocuklarının alışveriş tutkusu toplumun tüketim sistemine alışmasından

sonra yetişkinleri aratmayacak seviyeye ulaşmıştır. Öte yandan, günümüzde çocukların moda ile olan ilişkilerini daha çok çizgi film karakterleri, müzik grupları, sinema filmleri ve oyuncak karakterler belirlemektedir. (Postman, 1995, s.13).

Eskiden sokakta koşturmaktan ayakkabılar eskirken, şimdi sürekli bilgisayar oynamaktan ve televizyon seyretmekten yeni yetişen neslin gözleri bozulmuştur. Sokakta oynamanın, diğer çocuklarla etkilşime geçmenin, ağaçlara tırmanmanın bedeli, yüzü, gözü ve dizleri yaralı çocuklarken, günümüzde ise sürekli ekranın karşısında oturmaktan duruş bozukluğu olan obez çocuklardır. Çocuklar artık hayal kurmamakta, kendileri için kurulmuş hayal dünyalarına ekrandan nüfuz etmektedirler. Somut oyun/oyuncaktan çok sanal oyunları tercih etmektedirler.

Çocuklar eskiden olduğu gibi evin dışında, sokakta oyun oynamamaktadır. Günümüzde, elektronik oyunlar odaklı, doğadan kopuk, mekân olarak da çoğunlukla evin içini kullanan çocuklarla karşı karşıyayız. Mahalle oyunlarının eğlencesi ve yüz yüze iletişimiyle arkadaşlık duygusuyla büyüyen çocukların yerini yalnız, odasına hapsedilmiş, asosyalleşmiş çocuklar almaktadır. X kuşağı ya da Z kuşağı gibi kavramlarla adlandırılan bu kuşağın çocukları genelde iletişim aracı olarak internet, e-posta, fotoğraf çeken cep telefonu gibi araçları kullanırken; sosyal paylaşım ağlarını ise iletişim kurabilmek için kullanmaktadır (Yılmaz, Ersoyal, 2013, s.762-763). Geleceğin çocuğu, giderek kablosuz ağlarla irili ufaklı ekranlarla bağlantılı bir kuşak olma yolundadır. Elektrikler kesildiğinde artık çocukların oyun oynayamaz hale geldikleri de görülmektedir (İnal, 2009).

Günümüzde bir çocuğa hediye almak için oyuncak dükkanına girip raflardan birini seçmek beyhude bir uğraş halini almıştır. Seçilen oyuncuğun animasyon filminin ve ürünlerinin popülerliği, alınan karakterin kurgulanmış tema içeriğinde güçlü, sevilen bir karakter olup olmaması, kıyafet/aksesuarlarının uygunluğu vb. ayrıntıları bilmek paketi açacak olan çocuğun mutluluğunu ve hayal kırıklığını etkileyen unsurları belirlemektedir. Öte yandan artık her oyuncak her oyuncak mağazasında satılmamaktadır. Belirli ürünler, ürünün yaratıcısı/üreticisi şirketlerin anlaşmalı olduğu zincir mağazaların dışında satılmamaktadır.

Körebe, saklambaç, elim sende, beş taş, yakan top ve sair oyunları oynayan nesillerin yerini alan ve çocukluklarını doyusıya yaşayamadan, ister istemez hızla büyüyen çocuklar, gelecekte yetişkinlik evrelerinde toplum içerisinde yeni yaratacakları sorunlarla tarih, sosyoloji, eğitim ve pedagoji bilimlerinin sorunu olmaya devam edeceği izlenimini vermektedir.

Sonuç

Bugün anladığımız modern anlamda bir çocukluk fikrinin oluşması, yüzyıllar içinde gelişmiştir. Geleneksel çocukluk imgesi, geleneksel kültürlerin çocukluğa bakış açısını anlatır. Geleneksel kültürlerde, ayrı bir özel döneme işaret etmeyen çocukluk, cinsiyet ayrımı ve işlevsiz görülme gibi düşüncelerin olumsuz etkileriyle mağdur edilmiş ya da hor görülmüştür. Bu durum genel olarak korunması gereken ya da özel olan bir çocukluk düşüncesinin olmadığına işaret etmektedir. Bu geleneksel çocuk imgeleriyle savaş içine girecek olan düşünce dünyası da modern çocukluk düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Modern çocukluk imgesi, Rönesans, Reform, Aydınlanma, romantizm, kapitalizmin doğuşu, sanayileşme süreçleriyle birlikte oluşmuştur. “Batı’da, kimilerinin modernite adını verdiği, genelde Rönesans Döneminde doğduğu ve Aydınlanma yüzyılında yayıldığı kabul edilen şeyin gelişimiyle birlikte ‘birey’ figürünün ağırlığı artmıştır. Bu hareket içinde hem davranışlar hem de (toplumsal pratikler daha çok bireyselleşmiş olduğundan) tasarımlar, birey birimine değer kazandırarak konu değiştirmişlerdir” (Corcuff, 2009). Bu gelişmelerle birlikte, matbaanın bulunması ve yaygınlaşması; dolayısıyla farklı bir enformasyon sürecine girilmesi, çocukluk anlayışında oldukça etkili olmuştur.

Dünyada barışın yolu, yasalardan, zenginlikten, teknolojiden ya da bilimsel gelişmelerden geçmemektedir. Elbette bunlar önemsiz değildir. Ama bunlar sadece birer araçtır. Her araç, hangi amaçla kullandığımızla ilişkili olarak erdemden kötülüğe birçok şeye hizmet edebilir. Ama sevgi sadece iyiliğe, erdeme, güzelliğe ve barışa hizmet eder. Çünkü o araç değil, amaçtır. Bütün çocuklar sevmeye değer, masum, iyi ve güzel varlıklardır. Dünyada milyonca çocuk, beslenememekten, büyüklerin silahlarından çıkan mermilerden, mayınlardan, şiddete maruz kalmaktan, kötü çalışma koşullarından ölmektedir.

Çocukları sevmek, onlara zaman ayırmak, ayrılan zamanı dolu dolu geçirmek yani geçiştirmemektir. Çocukları sevmek, onlara değerli olduklarını hissettirmektir. Çocukları sevmek, onları en iyi bakıcılara bırakmak, yaşamını oyuncakçı dükkânına çevirmek, her istediğini karşılamak, sürekli öpüp okşamak, paraya boğmak, güzel giysi ve hediyelere boğmak değildir. Bu çocuğu, duygusal ve bilişsel anlamda öldürmek demektir. Bu, empati yeteneğinden yoksunluk demektir. Empatik yoksunluk ise kötülük üretir.

Çocukluğun modern kimliğine kavuşma serüveni ile çocukların korunması düşüncesini içeren plan ve politikaların gelişimi hemen hemen başa baş

ilerlemiştir. Çocuğun yetişkinden ayrı olduğu ve ona göre tutum ve davranış geliştirilmesi gerektiği düşüncesi, günümüz modern çocuk algısına çocuk hakları perspektifini kazandırmıştır.

Çocukların korunmasında toplumun ve devletin sorumluluğunun bulunduğu algısıyla oluşturulan politikalar özellikle XIX. yüzyıldan sonra geliştirilmiştir. Tarihe bakıldığında, gerek ülkemizde gerekse diğer devletlerde, korunmaya muhtaç çocuklar sorununa iş ve uğraşı edindirmekle çözüm aranmaya çalışıldığı görülmektedir. Bunun sebebini, eli boş kalan çocuğun ilgi ve alakasını yanlış işlere kaydırabileceğine yönelik endişelerle toplumda oluşan, çocuğun toplum için zararlı bir birey olabileceği korkularına bağlayabiliriz.

Tarihte oyun anlayışı ile çocukluk anlayışının beraber yürüdüğü bilinmektedir. Günümüzde başarıya koşullanan ve zorlanan çocuğun oyunu da değişime uğramakta, serbest olmaktan çıkmakta, dört duvar arasına kapatılmaktadır; birlikte oynamanın yerini yalnız başına oynamak almıştır. Öte yandan, çocukluk tarih boyunca değişen bir süreç olarak başladığı yere dönebilmektedir. Orta Çağ'da yetişkinlerle birlikte olan çocukların, on yedinci yüzyıldan itibaren onlardan ayrıldığı, günümüzde ise birçok alanda onlarla yeniden birleştiği görülmektedir; böylece, “acele ettirilmiş”, “yetişkinleştirilmiş” bir çocukluk doğmaktadır (Onur, 2007).

Türklerde aile, devlet yapısının en temel taşı olması nedeniyle bu kurum, yazılı olmayan iç sosyal hukukla korunmuştur. Aile ve çocuk eğitiminde kurumlaşma hiç şüphesiz o toplumun uygarlık düzeyini de gösterir. Geleneksel toplumun çocuğu anaokulunda değil, mahallelerde akraba ve komşular arasında toplumsallaşır. Günümüzde bu kurumsallaşma aynı zamanda geleneksel yapının da kaybolmasına neden olmaktadır. Pedagogların Türk aile sistemi üzerinde yapmış oldukları çalışmalar bu yapıyı geliştirmek ve yaygınlaştırmaktan çok Batı standartlarına kavuşturmaya yönelik taklitçi bir yaklaşım öngördüğü için özden kopma da toplumda yaşanmaya başlamıştır.

Dünyada güçlü devlet kurmanın yolu güçlü aile yapısından, o da ailede babanın yanında güçlü bir anne karakterinden geçmektedir. Kültür aktarıcısı ve taşıyıcısı olan kadın toplumda olması gerektiği yeri alırsa bir devletin temel dinamikleri olan bağımsızlık ve egemenlik kavramlarının da saygınlığı derinlik kazanacaktır. Cumhuriyet Dönemi'nde Türk aile yapısı toplumun en önemli kurumu olmaya devam etmektedir. Çünkü bu kurum milleti ve devleti ayakta tutan en önemli dinamiğimizdir.

Çocuk ve çocukluk dönemine ilişkin yapılan tanımlar, evrensel bir takım kabullere rağmen genel olarak toplumların gelişmişlik düzeyleri, siyasi

rejimleri ve süregelen kültürel kodlarıyla yakından ilgilidir. Tarihte görülen temel, egemen ve yaygın çocukluk imgeleri sürekli olarak değişmiştir. İlk çağlarda hor görülen çocuk, Aydınlanma ile fark edilmiş, değer görmeye başlamıştır.

Çocuğun fiziksel ve ruhsal olarak korumaya muhtaç doğası ile örtüşen modern dönemin çekirdek ailesi; post modernizm, küreselleşme, tüketim çağı ile erozyona uğramıştır. Babanın sağladığı imkânlarla annesinin şefkatli kolları altında büyüyen çocuklar, günümüzün ekonomik kaygılarını, kariyer kaygısını taşıyan, fast-food yaşayan, tüketim ve teknoloji odaklı ebeveynleri olmuşlardır. Bir bakıma kendi kendine ya da televizyonun kontrolsüz dadılığında büyüyen yeni nesil çocukların kendilerine yetebilmeleri, her şeyi bilmeleri beklenmektedir.

Günümüzde yoğun iş tempoları nedeniyle anne babalar çocuklarına masal okumak için vakit bulamamaktan yakınmaktadır. Ayrıca çizgi filmlerin ve dizilerin hayatımıza girmesiyle birlikte çocuklar masal okumak yerine bu tip programları seyretmeye ağırlık vermektedir. Dinledikleri masallarla hayal dünyaları zenginleşen çocukların yerini, büyüklerin tasarladığı çizgi filmleri izleyen, yaratıcılıkları her geçen gün körelen çocuklar almıştır. Çocuklar “Pamuk Prenses” olmayı değil, televizyondaki çizgi filmlerdeki/dizilerdeki prenses/peri oyuncaklarını anne-babalarına nasıl aldırabileceklerini hayal etmektedir. Çizgi olarak hayatlarına giren karakterler, zamanla çocuğun davranışlarını etkiler hale gelmiştir.

* Umut C. Karadoğan
T.C. Sinop Üniversitesi
umut.karadogan@sinop.edu.tr

Kaynakça

- Akyüz, E. (2000). Ulusal ve Uluslararası Hukukta: Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması. 1.Bsm. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Ak, M., Çakıcı, F. O., Yılmaz, N. (2017). Çalışan Kadın ve Çocuk: Gümüşhne Örneği. *Asos Journal, The Journal of Academic Social Science*, (59), 73-76.
- Aksoy, İ. (2011). Türklere Aile Ve Çocuk Eğitimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, 4 (16), 11-19.
- Alver, F. (2004). Neil Postman'ın Çocukluğun Yok Oluşu Sürecinde İletişim Teknolojisi Eleştirisinin Eleştirisi. *Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 2, 130-150.

- Atalay, B. (2006). Kâşgarlı Mahmud Divanı Lûgat-İt-Türk (C. I, II, III, IV). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Avsar, Z., Ögütöğulları, E. (2012). Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 1, 9-40.
- Ariès, P. (1962). A Centuries of Childhood, A Social History of Family Life. New York: A Vintage Gaint Publishing.
- Ariès, P. (1960). L'Enfant et la vie Famille sous L'ancien Regime. Paris: Julliard.
- Ayzöğ, D. (2008). Öğrencilerin Çocuk Haklarını Algılama Düzeyleri ile Başarıları Arasındaki İlişki. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 7-8.
- Aytaç, K. (1993). Avrupa Eğitim Tarihi (3. bs). İstanbul: Doğu-Batı Yayıncılık.
- Başaranbilek, E. (1994). Arkeolojik Eserlerde Çocuk. B. Onur (Yay. haz.). *Toplumsal Tarihte Çocuk* içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Batır, F. (2000). İstoriya Gasudartva i Prava (Umumi Devlet ve Hukuk Tarihi). Moskova: Bilina Yayınları.
- Batur, Z. (2011). Divan-ı Lûgat'it Türk'te Çocuk Dünyası ve Çocuk Eğitimi. *Turkish Studies*, 6 (11), 247-262.
- Bozkurt, İ. (2008). *Türk Kamuoyunda Amerikan İmgesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Buhârî, M. b. İ (1422 h.). el-Camiü's-Sahîh (IX). Thk. Muhammed Zühêyr. Dâru Tavkî'n-Necât.
- Bukatko, D., Daehler, M. W. (1992). Child Development. USA: Houghton Milfin Corp.
- Bumin, K. (1983). Batıda Devlet ve Çocuk. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Canan, İ. (1980). İslam'da Çocuk Hakları. İstanbul: Yeni Asya Yayıncılık.
- Candarlıoğlu, G. (1977). Türk Destan Kahramanları. İstanbul: And Yayınları.
- Çavuşoğlu, H. (2013). Çocuk Sağlığı Hemşireliği (11.bs). Ankara: Sistem Ofset Basımevi.
- Çelik, C. (2005). Çocuk Kavramı ve Medeni Hukuk Açısından Çocuk Haklarının Tarihi Gelişimi. *e-akademi*, 36.
- Corcuff, P. (2009). Bireycilik Sorunu (A. U. Kılıç, Çev.). İstanbul: Versus Kitap Yayıncılık.
- Demir, A. (2010). Tarihten Günümüze Çocuk Hakları. *International Journal Of Early Childhood Education Research*, 1(3), 37-47.
- Demirgen, E., Esin, F. (2016). Eski Yunanda Müzik Eğitimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (47), 616-627.
- Doğan, İ. (2000). Akıllı Küçük. Çocuk Kültürü ve Çocuk Hakları Üzerine Sosyo-kültürel Bir İnceleme. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Efe, M. (2008). Çocukların Cezai Sorumluluğu (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erkut, Z., Balcı, S., Yıldız, S. (2017). Tarihsel Süreç İçinde Çocuk. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2 (3), 103-116.
- Elkind, F. (1995). Çocuk ve Toplum-Çocuğun Toplumsallaşması (N. Güngör, Çev.). İstanbul: Gündoğan Yayıncılık.
- Heywood, C. (2003). Baba Bana Top At-Batı'da Çocukluğun Tarihi (E. Hoşsucu, Çev.). İstanbul: Kitap Yayıncılık.
- Gelis, J. (1986). The Evolution of Statues of The Child in Western Europe: From The Collective Body To The Private Body. *Social Search*, 53.
- Gladi, A. (1989). Concepts of Childhood and Attitudes Towards Children in medieval Islam. *Journal of the economical and Social History of the Orient*, XXXII (II), 33-62.
- Gökalp, Z. (1976). Türk Medeniyet Tarihi. K. Y. Koprıman, İ. Aka (Yay. haz.). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Gökalp, Z. (1991). Türk Uygarlık Tarihi. Y. Çötüksöken (Yay. haz.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Holley, J.H., Jenkins, E. K. (1993). The Relationship Between Student Learning Style And Performance On Various Test Question Formats. *Journal of Education for Business*, 68(5), 301-308.
- İnan, A. (2000). Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar (3. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnal, K. (2009). Türkiye’de Çocukluk: Nereye!. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- İnal, K. (2007). Modernizm ve Çocuk-Geleneksel, Modern ve Postmodern Çocukluk İmgeleri. Ankara: Sobil Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, C. (1972). Sosyal Değişimin Psikolojik Boyutları, İzmir’deki Lise Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, C. (1990). İnsan, Aile ve Kültür. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kağıtçıbaşı, C. (1980). Türkiye’de Değerler ve Doğurganlık. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayıncılık.
- Kağıtçıbaşı, C., Kansu, A., (1976-1977). Cinsiyet Rollerinin Sosyalleşmesi ve Aile Dinamiği. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayıncılık.
- Kağıtçıbaşı, C. (1982). Old-Age Security value of Children. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1 (13), 29-42.
- Koca, S., Ugurlu, S. (2010). Dede Korkut Hikâyelerinden Hareketle Türk Kültüründe Erkek Evlat olarak Oğul Kavramı. *Akademik Bakış Dergisi*, 22.
- Köse, F. B. (2017). Osmanlı Döneminde Beyt’ül-Makdis’te Eğitim Kurumları ve Faaliyetleri. *Journal of Islamic Jerusalem Studies*, 17 (1), 21-36.
- Kocaer, Ü. (2006). *Hekim ve Hemşirelerin Çocuk İstismarı ve İhmaline Yönelik Farkındalık Düzeyleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Lambert, T. (2008). A Brief History of Children. A World History Encyclopedia. <http://www.localhistories.org/children.htm> (Erişim Tarihi: (18.03.2019).
- Marlow, D.R. (1977). Textbook of Pediatric Nursing. London: W.B. Saunders Co.
- Mitchell, L. E. (2007). Family Life in the Middle Ages. Westport-Connecticut: Greenwood Pres.
- Oflaz, A. (2017). Çocuk Eğitimi/Terbiyesinde Nebevi Metod. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 290-294.
- Okic, T. (1963). Kur’an-ı Kerim’in Üslup ve Kıraati (Le Style et la Lecture du Kur’an). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Onur, B. (2005). Türkiye’de Çocukluğun Tarihi (2.bs.). Ankara: İmge Yayıncılık.
- Onur, B. (2007). Çocuk, Tarih ve Toplum. Ankara: İmge Yayıncılık.
- Ortaylı, İ. (2001). Osmanlı Toplumunda Aile. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Ögel, B. (2001). Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları (4. bs.). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayıncılık.
- Ögel, B. (1993). Türk Mitolojisi (C. I). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayıncılık.
- Öztan, G. G. (2013). Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası (2. bs.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, H. (2017). Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 253-276.
- Piaget, J. (1956). The Child’s Conception Of Space. New York: W.W. Norton Publishing.
- Pollock, L. (1983). Forgotten Children: Parent-Child Relations. Cambridge: Cambridge University Press.
- Postman, N. (1995). Çocukluğun Yokoluşu (K. İnal, Çev.). İstanbul: İmge Yayıncılık.
- Postman, N. (2012). Öldüren Eğlence Televizyon (O. Akinhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Salim, M. (2011). *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Çocuk Koruma Politikaları, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Sirin, M. R. (2009). Televizyon, Çocuk ve Aile. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şişman, Y. (2003). Sosyal Politika Açısından Türkiye’de Çocuk ve Genç İşgücü. *Kamu- İş*, 7 (2), 7.
- Tan, M. (1990). Eğitimde Bedensel Cezalandırma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 545-556.
- Tat, D. (2016). Avrupa Birliği Aday Ülkelerinde Çocuk İşçiliği: Çocuk İşçiliğini Önleme Politikaları Önerileri. *Birey ve Toplum Dergisi*, 11, 106.
- Tirmizî, M. b. İ. (1998). el-Câmiü'l-Kebîr - Sünenü't-Tirmizî (I-VI). Thk. Beşâr Avâd Marûf, Dârül-Garb el-İslâmî, Birr, Beyrut.
- Türkdoğan, O. (1992). Türk Ailesinin Genel Yapısı. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi (C. I)* içinde. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayıncılık.
- Ünal, M. (2016). Osmanlı Toplumunda Akıka Geleneği: Ahmed Münib Efendi’nin “Risâle-i Akıka” Adlı Eseri. *Akademik Bakış Dergisi*, 53, 154-165.
- Ünal, S., Öztürk, H. (2008). İslamiyet’ten Önce Türklere Eğitim ve Öğretim. *Fırat Üniversitesi Dergisi*, 13 (2), 89-109.
- Yapıcı, M., Yapıcı, S. (2004). Bir değer olarak çocukluk. Üniversite ve Toplum Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi, 4(4). <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=205> (Erişim Tarihi: (18.03.2019).
- Yılmaz, K., Ersoyal, H. (2013). Medyanın Değişen Çocukluğa Etkisi Konusunda Veli, Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Görüşleri. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, 6(4), 759-777.